

EKONOMİK YAPTIRIMLARIN YERLİ ÜRETİM İLE İLİŞKİSİ: 1975-78 SİLAH AMBARGOSU'NDAN CAATSA'YA BİR ÇIKARIM*

Dr. Öğr. Üyesi Onur Şen

Mersin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-0182-7232

Arş. Gör. Mustafa Özveren

Avrasya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-8134-0565

Öz

Bu çalışma; ekonomik yaptırımların, yaptırıma maruz kalan ülke üzerinde nasıl etkiler bırakabileceğini analiz etmeyi ve bu analiz ışığında geleceğe yönelik bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından uygulanan Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA) yaptırımlarının Türkiye'nin savunma sanayi alanında yerli üretimindeki potansiyel etkisini analiz etmektedir. Bu analizin ilk aşamasında, 1975-78 yılları arasında yine ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun etkileri araştırılmıştır. CAATSA yaptırımlarının potansiyel etkileri ise, 1975-78 Silah Ambargosu'nun etkileri yardımıyla analiz edilmiştir. Dönemin konjonktürü, yaptırımın nedenleri ve hedefleri, iç politik kondisyonlar, Türk savunma sanayinin güncel kondisyonu, uluslararası sistemik faktör, alternatif tedarikçilerin varlığı, devletlerarası güncel ilişkiler, dış politik pozisyon ve bireysel faktör/lider yapısı değerlendirilerek yapılan çıkarımda 1975-78 silah ambargosu sonucunda savunma sanayinde oluşan yerli üretim etkinliğinin CAATSA yaptırımları sonucunda kısa vadede oluşmayacağı ileri sürülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik yaptırım, Silah ambargosu, Yerli üretim, Savunma sanayi, CAATSA

The Relation of Economic Sanctions with Domestic Production: An Inference from the 1975-78 Arms Embargo to CAATSA

Abstract

This study aims to analyze how economic sanctions can have an impact on the sanctioned country and, based on this analysis, to make a projection for the future. Accordingly, this research analyzes the potential impact of Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA) sanctions on domestic production of Turkey's defense industry. In the first phase of this analysis, the effects of the US arms embargo on Turkey between 1975-78 were investigated. Based on that a projection for potential effects of CAATSA sanctions is put forward. The study is based on several parameters such as the conjuncture of the period, the causes and objectives of the sanctions, domestic political conditions, the current condition of the Turkish defense industry, international systemic factors, availability of alternative suppliers, current interstate relations, foreign policy position and individual factor/leader structure. The study infers that the advance in domestic production of Turkish defense industry resulting from the 1975-78 arms embargo is unlikely to occur, in the short term, as a result of CAATSA sanctions.

Keywords: Economic sanction, Arms embargo, Domestic production, Defense industry, CAATSA

* Makale geliş tarihi: 24.06.2021
Makale kabul tarihi: 18.12.2022
Erken görünüm tarihi: 13.01.2023

Ekonomik Yaptırımların Yerli Üretim ile İlişkisi: 1975-78 Silah Ambargosu'ndan CAATSA'ya Bir Çıkarım

Giriş

Ülkelerin güvenlik yelpazelerinin önemli parametrelerinden olan silahların temini, politik ve ekonomik ilişkilerin yarattığı kesişim kümesinin bir ürünüdür. Bu kesişim kümesi; ekonomi, uluslararası ilişkiler ve tarih gibi alanları kaynak olarak kullanan, ekonominin siyasetine ve/veya siyasetin ekonomisine odaklanan multidisipliner Uluslararası Politik Ekonomi alanıdır (Dickins, 2006: 479). Dünyanın çözümlenmesi güç problemlerini, çeşitli akademik disiplinler yoluyla analitik bir perspektifle inceleyen Uluslararası Politik Ekonomi, uluslararası sistemdeki aktörlerin iktisadi ve politik meselelerine eklektik bir yaklaşım sunmaktadır. Böylece Uluslararası İlişkiler disiplinindeki gelişmelere odaklanmak için kullanabileceğimiz bir “lens” niteliği taşımaktadır (Balaam ve Dillman, 2018: 28-33). Politik ilişkilerin bir yansıması olarak ekonomik *yaptırımlar*, bu gelişmelerden biri ve uluslararası sistemdeki aktörlerin politik ve ekonomik ilişkilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın konusu, bir dış politika aracı olarak kullanılan yaptırım ve bir yaptırım aracı olarak kullanılan ambargo ile bunun hedeflenen ülke üzerindeki etkileri şeklinde belirlenmiştir. Araştırma üç aşamadan oluşacaktır: İlk aşama yaptırım ve ambargoya dair literatür taraması, ikinci aşama 1975-1978 yılları arasında ABD'nin Türkiye'ye yönelik uyguladığı silah ambargosu ve etkileri, üçüncü aşama ise ABD'nin 2020 yılında Türkiye'nin Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB)'na yönelik uygulama kararı aldığı Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA)) yaptırımlarının potansiyel etkileridir.

Bu çalışma, yaptırımların; niteliksel ve niceliksel açıdan yaptırıma maruz kalan ülke üzerinde olumlu ve olumsuz nasıl etkiler bırakabileceğini analiz etmeyi ve bu analiz ışığında geleceğe yönelik bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, ekonomik yaptırımların; ekonomik yaptırıma maruz kalan devlet üzerindeki etkileri hakkında oldukça az şeyin bilindiği görülmektedir. Askari, Forrer, Teegen ve

Yang'ın çalışması (2003), yaptırımı uygulayan ve yaptırıma maruz kalan taraflar arasındaki ticari etkileşime odaklanmışlardır. Biersteker, Eckert ve Tourinho (2016) ise, Soğuk Savaş sonrası BM yaptırımlarını analiz ettikleri çalışmalarında, ekonomik yaptırımları bir dış politik araç olarak ele alarak diğer politika araçlarıyla ilişkisini, uygulama zorluklarını, çeşitli etkilerini ve istenmeyen sonuçlarını analiz etmişlerdir. Bu kapsamlı çalışmada da yaptırıma maruz kalan tarafların yerli üretim konusunda gelişim gösterip gösteremediğine yönelik önemli bir katkıda bulunulamamaktadır. Early (2009), ekonomik yaptırım uygulayan devletlerin temel motivasyonlarını realist ve liberal perspektiflerden inceleyerek analiz etmiştir. Nicel bir yöntemin tercih edildiği bu analizde de ekonomik yaptırıma maruz kalan aktörlerin yerli üretime geçiş süreciyle ilgili bir sorunsal söz konusu değildir. Ancak bu çalışmada, üçüncü taraf aktörlerin, ekonomik yaptırıma maruz kalan aktöre *yardım* sağlaması durumunda bu yaptırımların başarısının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, CAATSA yaptırımlarının, 1975-78 silah ambargosundan farklı olarak üçüncü taraf ülkeleri de ilgilendirmesi bakımından önemlidir. Caruso (2003) ise, ekonomik yaptırım uygulayan taraf ile ekonomik yaptırıma maruz kalan taraf arasındaki ticari etkileşime odaklanmaktadır. Ekonomik yaptırımların ikili ticarete olumsuz bir etkisi olduğunu gösteren bu çalışma da ülkelerin arasındaki ticaret hacmini analiz edip, söz konusu sonuca sayısal verilerle erişmektedir. McLean ve Whang (2010)'ın çalışması da, ekonomik yaptırımı uygulayan tarafın, ekonomik yaptırıma maruz kalan tarafın başlıca ticaret ortaklarının desteklerini alması durumunda başarılı olma olasılığının arttığını ortaya koymaktadır. McLean ve Whang'ın çalışması, yine ekonomik yaptırımı uygulayan tarafın başarısına odaklanmaktadır. Bütün bu çalışmalar, ekonomik yaptırıma maruz kalan tarafın, yaptırım sonrasında yerli üretimdeki performansının analizine yönelik bir inceleme konusunda yetersiz kalmaktadır. Avetisyan ve Lektzian (2017) ise ekonomik yaptırıma maruz kalan malların, bu yaptırıma maruz kalan ülkedeki yerli üretimine dair bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik yaptırıma maruz kalan ülke, söz konusu mallara yönelik yerli üretimini önemli derece artırmıştır. Ancak bu çalışma da bir ülkenin güncel bir ekonomik yaptırım sonrasındaki yerli üretimi konusunda geleceğe yönelik bir çıkarımda bulunmamaktadır. Literatürdeki çalışmalarda kullanılan yöntemler, genel anlamda sayısal verilerin analizine dayanırken, bu çalışma; ekonomik yaptırıma maruz kalan ülkenin hangi koşullarda yerli üretimde performansını yükselteceğine yönelik bir çıkarımda bulunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışmada belirlenen analitik yöntem, literatürdeki yöntemlerle bir benzerlik içerisinde değildir. Ancak literatürdeki eksikliği giderme amacı güden bu çalışmanın kullandığı analitik yöntem, gelecekteki çalışmalarda farklı örneklemeler üzerinden test edilebilir olup, literatüre önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmada, güncel bir yaptırım kararının

potansiyel etkileri, geçmişte yine aynı devletler arasında geçen bir yaptırım sürecinin etkileri yardımıyla analiz edilecektir. Bu bağlamda araştırmanın ana sorusu; ekonomik yaptırımlar, yerli üretimi nasıl etkiler şeklinde belirlenmiştir. Bu çatı altında, ABD'nin 1975-1978 yılları arasında Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosunun etkileri analiz edilecek ve bu analiz ışığında, yine ABD'nin 2020 yılında SSB'ye yönelik uygulama kararı aldığı CAATSA yaptırımlarının potansiyel etkileri incelenecektir.

Bu çalışmada kullanılan nitel araştırma yaklaşımı ile araştırmanın analitik genellemeye imkân sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırmada kullanılacak veri toplama yöntemi; doküman incelemesi (belgesel tarama, belgesel gözlem)'dir. Doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen veriler birbiriyle ilişkilendirilerek bütünsel bir yaklaşıma ulaşmak hedeflenmektedir. Araştırmada kullanılacak veri türleri ise; metinler (kitap, bilimsel dergiler, süreli yayınlar, gazete), istatistikler ve çok ortam (multimedya) verileri (video gibi birden çok duyuya hitap eden veriler)'dir. Verilerin çözümlenmesi için; doküman incelemesinin yanında içerik analizi ve söylem analizi yöntemleri kullanılacaktır. Bu bağlamda elde edilen bulgular kuramsal çerçevede yorumlanacak ve araştırma sorusuna bir cevap oluşturması sağlanmaya çalışılacaktır.

Araştırmada savunma sanayisindeki gizliliğin önemi nedeniyle; savunma sanayisi alanında ithalat, ihracat ve üretim konularındaki verilere ulaşmak bakımından zorluk yaşanmıştır. Bu nedenle nicel veriler konusunda yerli üretimin etkisi, ithalat ve ihracat oranlarıyla değil, firma sayısı ve firmaların içerik ve başarısı üzerinden incelenmiştir. Literatürde ekonomik yaptırımlar ve savunma sanayi konusunda gerçekleştirilecek diğer çalışmalar için, etkililik yerine etki çalışmalarına ağırlık verilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, oyun teorisi kapsamında stratejik durumların ister bir periyot, ister daha uzun periyot modellenmesinin, çalışmalarda elde edilecek bulguların zenginliğine pozitif bir etki doğuracak olması ve bu makale kapsamında da yaptırımlar konusunda Markov-Oyunu modellenmesinin; uygun bir model olması nedeniyle gelecek araştırmalarda kullanılması önerilmektedir.

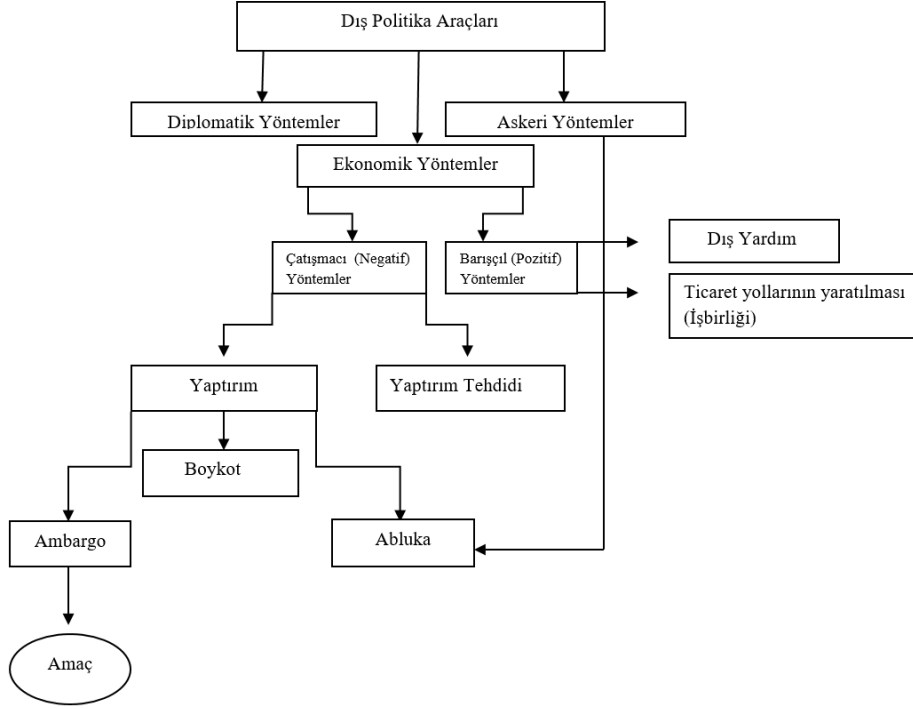
Konunun önemi ayrıca ekonomik yaptırımların; meşru müdafaa dışında yasaklanmış olan kuvvet kullanımının ekonomik bir alternatifi olarak sembolik ve maddi gücüne dayanmaktadır. Ekonomik yaptırımlar, dış politik bir amaca hizmet etmektedirler. Nitekim bu çalışmanın da dayanmakta olduğu realist perspektife göre ekonomi; aktörün, hedeflerine ulaşması yolunda kullandığı önemli bir enstrümandır (Balaam ve Dillman, 2018: 290). Ekonomik yaptırımlar ise, rakibin güç unsurlarını zayıflatmak üzere, diplomatik ve askeri yöntemlerin arasında konumlanan ekonomik yöntemlerin bir unsurudur. Bu nedenle, küresel güç ilişkilerini algılamak ve analiz etmek adına incelenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte yaptırımlar, taşıdıkları amaç ve bıraktıkları etki bakımından yalnızca somut veriler barındırmamaktadırlar. Yaptırımlar ayrıca; politik,

ekonomik, toplumsal veya ideolojik sembollerdir. Bu nedenle devletlerin bir sonraki adımlarını öngörme kabiliyetine katkıda bulunabilirler. Politika ve ekonominin birbirinden bağımsız olamayacağını (Gilpin, 2020: 23) düşünürsek, yaptırımların önemi; devletlerin amaçlarını, jeopolitik çıkarlarını, güç ilişkilerini ve bir sonraki adımlarını anlamak açısından kritik niteliktedir.

1. Dış Politika Aracı Olarak Ekonomik Yaptırım / Ambargo ve Etkileri

Dış politika, uluslararası sistemdeki bir aktörün, belirlediği hedefler doğrultusunda; eylemlerinin belirlenmesi ve etkide bulunmak istenen diğer aktörlere yöneltilmesini içermektedir (Smith vd., 2016: 2). Aktörlerin, bu fonksiyonu gerçekleştirmek için kullandığı bazı araçlar mevcuttur. Diplomatik, askeri ve ekonomik olarak temelde 3 kategoriye ayrılan bu araçlar (Smith vd., 2016: 204), çatışmacı veya barışçıl yöntemleri içerebilir. Ekonomi, bu araçlardan biri olarak, birincil sayılabilecek kadar yükselmiştir (Freedman, 2014: 890). Dolayısıyla ekonomik bir yöntem, diplomatik ve askeri bir yöntemde de olduğu gibi her iki şekilde de kullanılabilir. Uluslararası sistemdeki aktörlerin, çıkarlarını muhafaza etmek adına gerçekleştirdiği uygulamaların bir bölümü, çatışmacı veya negatif ekonomik yöntemlere dayanmaktadır (Dedeoğlu, 2018: 155-165). Pozitif yöntem olarak ekonomik ödüllendirme, dış yardım veya işbirliği/ortaklık kurma gibi eylemlerde bulunan aktörler, negatif yöntem olarak; yaptırım (ambargo, boykot, abluka vb.) veya yaptırım tehdidi gibi yöntemleri kullanabilirler (Smith vd., 2016: 205). Dış politik amaca giden yolda kullanılan ekonomik yaptırım haritası aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Dış Politik Amaca Giden Yolda Ambargo Rotası

Ekonomik yaptırımlar, “bir veya daha fazla devletin veya daha fazla devlet, yapı, organizasyon ve/veya ilişkili kişileri (hedef), davranış değiştirmeye zorlamak ve/veya (hedefe veya başkalarına) mesaj vermek gibi politik amaçlarla hedefe ve/veya üçüncü kişilere karşı uyguladığı, olumlu veya olumsuz, ekonomik, ticari ve/veya finansal tedbirler”dir (Acar, 2015: 29). Hirschman (1945), uluslararası sistemdeki “büyük güçler”in, ekonomik olarak zayıf devletlere karşı bir koz olarak elinde bulundurabileceği ticaretin; güçlü bir dış politika enstrümanı olduğunu vurgulamıştır. Ancak Soğuk Savaş’ın getirdiği dinamikler -çift kutuplu sistem-, Hirschman’ın görüşüne yönelik inancın kırılmasına yol açmıştır. Nitekim George Kennan’ın; yaptırımların, liberal sistemdeki ticari cesaretin kırılacağına yönelik görüşü, Nixon’ın, yaptırımların ters bir etki yapabileceğine yönelik korkusu, Amerikalı ekonomist George Shultz ve Milton Friedman’ın, ekonomik yaptırımların siyasi bir savaş aracı olarak kullanılamayacağına yönelik ifadeleri, bu kırılğan inancın göstergeleridir (Drezner, 1999: 9-10). Soğuk Savaş konjonktüründe ortaya çıkan bu perspektif, Kaplan’ın sistem teorisiyle açıklanabilir. Zira iki kutuplu sistemdeki ittifak değişiklikleri, (bağılantısızlar haricinde) ancak iki blok arasında

gerçekleştirilmektedir (Kaplan, 1957). Dolayısıyla bir blok, ekonomik yaptırımlar nedeniyle bir müttefikinin diğer bir bloğa geçmesine neden olabilir. Galtung'a göre ise, uluslararası ilişkiler bağlamındaki hedeflere ulaşma yolunda kullanılacak ekonomik yaptırımların, olumlu bir yönelimi veya kayda değer bir etki kapasitesi bulunmamaktadır (Galtung, 1967). Ancak liberal dünya ekonomisi, küreselleşmeyi de itici bir güç olarak ele aldığımızda, uluslararası sistemdeki aktörleri birbirlerine ekonomik anlamda daha bağlı hale getirmiş ve aktörlerin negatif yönlü ekonomik yöntem kullanma fırsatlarını artırmıştır (Smith vd., 2016: 205).

Tehdit ve eylem şekillerinde olmak üzere ekonomik yaptırım, hedeflerin gerçekleştirilememesi dahilinde, buna sebebiyet veren aktörlere yönelik baskı içeren bir devlet aracı olarak kullanılmaktadır. Soğuk Savaş'ın çözülmeye başladığı ve sona erdiği dönemle birlikte -1990'larda- tahmini ekonomik yaptırım kullanımının, bir önceki on yıla göre %22'lik bir artış gösterdiği tahmin edilmektedir (Drezner, 2003: 643). Hufbauer, Schott ve Elliott'ın çalışmaları doğrultusunda, 1900-1990 arasındaki ekonomik yaptırımların %34'lük bir oranla hedeflenen politik sonucu doğurduğu görülmektedir. 1973'ten sonraki yaptırımlarda ise (Türkiye'ye karşı yapılan Amerikan silah ambargosu da bu döneme işaret etmektedir), bu oranın %24'e düştüğü belirtilmektedir (Hufbauer vd.; akt. Drezner, 2003: 644). Ancak Pape, 1997 yılında yazdığı makalesinde, bu oranın hatalı olduğunu ortaya koymakta ve %5 gibi düşük bir başarı oranı sunmaktadır (Pape, 1997). Devletler, bu düşük başarı oranlarına rağmen ekonomik yaptırımları kullanmaya devam etmektedirler. Zira ekonomik yaptırım, her zaman somut çıktılar adına gerçekleştirilmemektedir. Yaptırımlar, siyasi bir sembol olarak da kullanılabilir. Örneğin ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlar, nükleer silah tehdidinden bağımsız bir şekilde radikal İslam'a yönelik siyasi bir gösterge veya güvenikleştirme politikasının bir ayağı olabilir. Bu nedenden dolayı da, oyun teorisi bağlamında incelenen ekonomik yaptırımların başarısı, büyük oranda gözden kaçırılmaktadır (Drezner, 2003: 644-645).

“Savaşın liberal alternatifi” olarak ekonomik yaptırımlar, askeri gücün insancıl modelidir. Tıpkı askeri güç kullanımının doğurduğu sonuçlar gibi büyük etkilere sahip olabilir (Pape, 1997: 90-92). Ancak yaptırıma maruz kalan aktör, konjonktüre bağlı olarak, ekonomik gücü zedelenmeden kolaylıkla başka bir piyasa bulabilir. Bu kısımdaki en önemli değişken, uygulanan ekonomik yaptırımın çok taraflı olup olmadığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zira bir ekonomik yaptırım, bir koalisyonun ürünüyse, ortak ve çok taraflı bir baskı aracı olarak başarı şansı artacaktır (Viotti ve Kauppi, 2014: 235).

Ekonomik yaptırımın bir aracı ve dış politik amaç doğrultusunda etki edilmek istenen aktörün kökenini oluşturduğu malların satın alınmasına getirilen engel anlamına gelen ambargo (Dedeoğlu, 2018), etimolojik olarak İspanyolca

“*embarger*” (etrafını çevirmek, barikat dikmek) kelimesinden türetilmiştir. Aynı zamanda kelime kökeni olan “*barra*”, Latince engel ve barikat anlamlarına gelmektedir (Online Etymology Dictionary, 2021). Ambargonun amacı temel olarak, ambargo uygulanan aktörün politikalarını, ambargoyu uygulayan devletin çıkarları doğrultusunda etkilemektir (Viotti ve Kauppi, 2014: 235). Ancak bu amaçları kategorize etmek ve örneklendirmek gerekirse, karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 1: Ambargonun Amaçları

AMAÇ	ÖRNEK	ÖRNEKTEKİ AMAÇ
Hedefin ¹ davranışını değiştirmek	Birinci Irak ambargosu ²	Irak'ı Kuveyt'ten çekilmeye zorlamak
Hedefi zayıflatmak	İkinci Irak ambargosu ³	Taliban / El Kaide rejiminin finansmanını kesip savaş öncesinde hasım kuvvetlerinin gücünü kırmak
Hedefi cezalandırmak ve/veya mesaj vermek	1973 OPEC (The Organization of the Petroleum Exporting Countries) petrol ambargosu ⁴	ABD ve İsrail'i cezalandırıp onlarla işbirliği içerisinde olanlara/olabileceklere mesaj vermek

- 1 Hedef, ambargoyu uygulayan tarafın, politik davranışını değiştirmek; ekonomik ve/veya askeri olarak zarara uğratmak veya onu, değiştirmedeği bir politik davranışını nedeniyle cezalandırmak istediği taraftır.
- 2 Uygulanan ambargo; tüm ticaretin yasaklanmasını, petrol ve silah ambargosunu, Irak hükümetinin yurt dışındaki finansal varlıklarının dondurulmasını, uluslararası uçuşların askıya alınmasını, Irak'ın güneyindeki Şattü'l Arap'taki bütün gemilerin durdurulmasını içermektedir. Dolayısıyla amaç, Irak'a herhangi bir şeyin girişini engellemektir (Alnasrawi, 2001: 208).
- 3 Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra devam eden ambargolar, Irak'ın petrol ihracatına izin verse de, BM komitesi öncülüğünde söz konusu gelirin BM operasyonlarına ve Irak vatandaşının gıda gereksinimlerine ayrılmasını içermektedir. Aynı zamanda Irak'ın silah ticareti engellenmeye devam etmekte ve böylece Irak hükümetinin kitle imha silahları üretmesinin önüne geçilmesi planlanmaktaydı. Petrol ihracatına getirilen kısıtlamalar da, söz konusu petrolden elde edilecek olan gelirin, Irak hükümeti ve terör örgütleri ortaklığında kitle imha silahı üretmelerinin engellenmesi amacı taşımaktaydı (Alnasrawi, 2001: 210-213).
- 4 15 Ekim 1973'te OPEC üyesi ülkeler, Yom Kippur Savaşı'nda İsrail'e destek veren veya İsrail'den yana tavır sergileyen ülkelere yönelik petrol ihracatını durdurma kararı almışlardır. Bununla birlikte üye ülkeler, petrol fiyatlarını artırarak, petrolden elde ettikleri gelirleri de maksimize etme amacı taşımışlardır (Penrose 1979).

Şekil 1.'deki gibi askeri ve diplomatik yöntemlerin arasına konumlandırılan ekonomik yöntemler, cümlelerden daha fazla; kurşunlardan daha az acıtmaktadır. Bu yöntemlerin bir aracı olarak ambargo, özellikle stratejik açıdan kritik değere sahip mal, hizmet ve teknolojinin (silah, enerji gibi) hedeflenen aktöre sağlanmasına getirilen engelleri içermektedir (Acar, 2017: 1). Hufbauer ve diğerlerinin, 1914 ve 2000 yılları arasındaki 174 ekonomik yaptırımı inceledikleri çalışmanın verdiği sonuca göre, etki kapasitesi yüksek ekonomik araçlara sahip “güçlü devletler”in, ekonomik yaptırımları, dış politik amaçlara ulaşma yolunda diğer devletlere göre daha fazla kullandığı ortaya çıkmıştır (Hufbauer vd., 2007). Şaşırtıcı olmayan bu sonuç; bizi, doğru orantılı olarak, II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik yaptırımı en çok kullanan ülkenin ABD olduğu gerçeğine götürmektedir. Bu varyantta “havuç” da, “sopa” da güçlü devletin -ABD'nin- elindedir (Smith vd., 2016: 208).

Ekonomik yaptırımlar, hedeflenen ülkeye yönelik ihracat yapmayı veya o ülkeden ithalat yapmayı içermekle birlikte her ikisini de barındırabilir. Bunlardan ihracat kısıtlamasını içeren ambargo, bir devletin yabancı topraklara girme ihtimali olan mülklerinin, diğer devlet veya devletler tarafından ulusal alan içerisinde tutulmasıdır. Hedefin, ambargo uygulayan tarafın siyasi amacına uyum sağlamasını içeren “sopa”, dolaylı ve doğrudan etkiler doğurmaktadır. Ancak uygulanan bir ambargo sonrasında ortaya çıkan değişkenlerin sayısının oldukça fazla olması ve siyasi etmenlerin hesaplamalara dahil edilememesi nedeniyle, o ambargonun gerçek maliyetlerinin çıktısını almak oldukça zor görünmektedir. Bu maliyetleri çıkarmak her ne kadar zor olsa da, bir ülkenin ithalata bağımlılığı ile, uygulanan ambargodan etkilenme kapasitesi arasında doğru bir orantı bulunmaktadır (Losman, 1970: 14-17).

Ambargo uygulayan aktörün kılıcı, ambargoya maruz kalan aktörün kalkanı da olabilir. Losman, 1965'te ülkeye tüm mal ve ürünlerin giriş çıkışlarının engellenmesini içeren (Akkutay, 2014: 419) kapsamlı BM yaptırımlarına maruz kalan Rodezya (Zimbabve)'nin iç üretiminde yaşanan değişimi incelemiştir. Losman'ın bulgularına göre yaptırımların icrasına geçilen dönemdeki 600 farklı mamul madde üretimi, 1971 yılında 3800'e kadar çıkmıştır (Losman, 1979; akt. Smith vd., 2016: 210-211). Bu durum, yaptırıma maruz kalan ülkelerin, bu yaptırımları, ülkeyi iç üretime zorlayan bir etmen olarak görebildiğini göstermektedir. Nitekim yaptırımların ters etkisi olarak gösterilen bu durumlardan bir diğeri de, iç üretimi tetikleyecek olan “siyasi bütünleşme”dir. “Fırsatçı lider” tarafından ülkeye yöneltilen bir dış tehdit algısı şeklinde halka empoze edilen yaptırımlar, bir bütünleşme ve dayanışma ortamı doğurup iç üretim adına verimli değişkenler oluşturabilir. Bu durum, harp alanındaki reaksiyonla benzer olup (Smith vd., 2016: 211), bir *esprit de corps*⁵ yaratabilir.

5 Latince olan bu terim, “birlik ruhu” anlamına gelmektedir.

Zira harp alanındaki insanların arasındaki ilişkilerin, harbin en önemli boyutlarından birisi olduğu aşikardır (Kane ve Lonsdale, 2016: 61-89). II. Dünya Savaşı'ndaki stratejik bombardımanın veya Vietnam Savaşı'ndaki tahrip gücünün ardından, bu saldırıya maruz kalan halk üzerindeki psikolojik birlik gücünün, yaptırımlara maruz kalan halkta da ortaya çıkabileceği, Rodezya örneğinde veya Castro'nun "emperyalizm" e karşı oluşturduğu ortak savunmada görülebilmektedir (Smith vd., 2016: 211).

Silah ambargoları, silah ve silahlarla ilgili malzemelerin tedarikini, eğitim ve teknik yardımını yasaklayan ekonomik yaptırımlardır. Ayrıca ihracat sınırlamalarını, vize redlerini⁶ ve etkileşim yasaklarını da içermektedir (Tierney, 2005: 64). Silah ambargoları, ambargoya maruz kalan taraf için bir güvenlik açığı yaratması nedeniyle yerli üretimi teşvik etme potansiyeli taşımaktadır. Bu ambargolar, ambargolara maruz kalan taraf için kısa vadede savunma sanayinde gelişimin önüne geçse de, yerli üretimin önemini ortaya çıkarabilir ve uzun vadede yerli üretim konusunda itici bir faktör olabilirler. Bu itici faktör, ülke ekonomisine gözle görülür bir katkıda bulunabilir. Zira savunma sanayii, teknoloji ve katma değer açısından yoğun bir sektördür. Bu sektörde merkezi yönetimlerin katkısı büyük önem taşımaktadır. Zira sektörün gelişimi, yüksek maliyetli Ar-Ge faaliyetlerini gerektirmektedir. Devletin de müşteri konumunda olabildiği bu sektör, yüksek maliyetleri sebebiyle kamunun da desteğiyle finanse edilmektedir. Bu nedenle savunma sanayiindeki gelişim, bir ülkenin vatandaşlarının bütünleşmesi ve kolektif şekilde hareket etmesiyle hız kazanabilir. Bu duruma örnek olarak, Türkiye'nin maruz kaldığı 1975-78 silah ambargosuyla başlayan dönem incelenebilir. Savunma sanayiindeki gelişim, askeri olmayan alanlarda da kullanılarak bir katma değer yaratıp hizmet ve ürünlerin kalitesini artırabilir ve ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunabilir (Baran, 2018: 70-71). Nitekim bu alandaki gelişim, yeni çalışma alanlarıyla birlikte istihdam yaratabilir. İhracat kalemindeki bir artışı getirmekle birlikte sürdürülebilir büyümeye faydası olan bu durum, daha katma değerli bir çıktı doğurabilir (Korkmaz ve Topçu, 2019: 316-318).

Türkiye, NATO müttefiki bir ülke olarak ABD'nin 1975-78 tarihli silah ambargosuna maruz kalarak bir güvensizlik yaşamış ve savunma sanayisi alanında bir millileşme çabası içine girmiştir (Karataş, 2020). Bu çalışma, ABD'nin, Türkiye'ye yönelik 2020 yılında CAATSA yaptırımlarını uygulama

6 Vize reddi, silah ambargosu uygulandığında ekonomik olarak şiddetli bir tahribat aracı olarak görülmemektedir ancak bu kısıtlamalar, sembolik bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla vize reddine maruz kalan ülkenin (bu redler çoğu zaman özellikle savunma sanayii alanında görev alanlar üzere bürokratlara veya bu alanda çalışan kurumların karar alıcılarına uygulanmaktadır) prestijini tahriş edici bir niteliğe sahiptir (Sitt vd., 2010: 44-49).

kararı almasındaki nedenleri ve bu kararı almasının ardından ortaya çıkabilecek potansiyel senaryoları, 1975'te yine ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun Türkiye'deki etkilerini inceleyerek ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. 1975-1978 ABD Silah Ambargosu ve Etkileri

ABD'nin 1975'te Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve bunun etkileri, iç politika ve dış politikanın birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceğinin bir göstergesidir. 1850'lerden itibaren Osmanlı ve Yunanistan'dan ABD'ye göç etmiş olan Rumlar, ABD Kongresi ve karar alıcıları üzerinde kayda değer bir baskı kurma potansiyeli elde etmişlerdir. Bu potansiyellerini ise, 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından Türkiye aleyhinde lobi faaliyetleri sürdürerek kullanmışlardır. Bu faaliyetlerin amacı netti: Türkiye'ye yaptırım uygulanmasını sağlamak. Harekatın yapıldığı yılın kasım ayında, ABD'de Kongre seçimlerinin gerçekleşecek olması nedeniyle, Rum lobisinin faaliyetleri oldukça başarılı bir şekilde ilerlemiştir. Türkiye'nin ABD'den aldığı silahları yalnızca meşru müdafaa ve iç güvenlik sorunlarının çözümü için kullanması gerektiğine yönelik yapılan anlaşmalar ve Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal ettiğine yönelik iddialar; Senato ve Temsilciler Meclisi'nin dile getirdiği görüşler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin ABD Başkanı Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Kissenger ise, böyle bir ambargonun, barışçıl bir çözümü engelleyebileceği gibi NATO'nun zayıflamasına ve Türkiye'nin NATO'ya yabancılaşmasına neden olacağını öne sürerek bu teklife sıcak yaklaşmamaktaydılar. Bununla birlikte, İsrail'in 1967-1973 yıllarında Araplarla gerçekleştirdiği savaşta da Amerikan silahlarının kullanılmış olması, durumun daha kompleks bir hale gelmesine sebebiyet verebilirdi. Her ne kadar Ford ve Kissenger, böyle bir kararın alınmaması adına çaba sarf etmiş olsalar ve hatta Ford, üst üste iki kez ambargo kararını veto etmiş olsa da, Kongre ve kamuoyunun muazzam baskısı, 5 Şubat 1975'te uygulanmaya başlanacak olan ambargonun onaylanmasını sağlamıştır (Oran, 2009: 704-707). 1964'teki Johnson Mektubu olayının ardından gelen silah ambargosu, NATO müttefikleri olan bu ülkeler arasındaki güven bağlarının zayıflamasına neden olmuştur (Karaosmanoğlu, 2014: 11). Başkan Ford ve Kissenger'in çabalarının ve endişelerinin, ambargo kararından önce artan gerilim sürecinde Amerikan arşivlerindeki yansıması, Dışişleri Bakanı Vekili Rush'ın, Savunma Bakanı Schlesinger'e yazdığı mektupta görülmektedir. Rush'ın endişesi, Türkiye'deki önemli istihbarat faaliyetlerinin aksayabileceği ve Türk hava sahasına nispeten serbest erişimin kısıtlanabileceği olmuştur (FRUS - Foreign Relations of United States, 1973-1976/XXX: 651). Rush haklı çıkmıştır. Zira 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren İncirlik Üssü haricindeki Türk-Amerikan ortak savunma tesislerinin faaliyetleri durdurulmuştur. İncirlik'te de yalnızca NATO'ya ait

faaliyetlerin sürdürülmesi kararı alınmıştır. Bu karar, ambargonun kaldırıldığı 1978 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (Bölme, 2012: 64-65). Yine Amerikan arşivlerinde yer alan ve 20 Ocak 1975'te Ulusal Güvenlik Konseyi personeli Denis Clift'in Kissenger'a gönderdiği memorandum, Türkiye'ye uygulanan ambargonun, Amerika'nın ulusal çıkarı için yanlış bir hamle olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Türkiye'ye bir ambargo uygulansa bile askeri yardım kesilmemelidir. Clift'in bu konudaki temel argümanları ise böyle bir durumda; NATO'nun güney kanadının zayıflayacağı, Türkiye ile müzakere gücünün kaybedileceği, Türkiye'nin başka ülkelerden askeri yardım arayıp muhtemelen bulacağıdır. Aynı zamanda Türkiye'deki iç politik istikrarsızlık nedeniyle Amerika ile sağlıklı bir müzakere yürütülebilmesi için Washington'ın sabırlı olması gerektiği belirtilmiştir (FRUS, 1973-1976/XXX: 702).

Bütün uyarılara ve hükümetin çabasına rağmen yine de uygulanan silah ambargosunun içeriği şu şekilde gösterilebilir:

"(...)Başkan, Türkiye hükümetinin 1961 tarihli Dış Yardım Yasası ve Dış Askeri Satışlar Yasası ve bunlara istinaden çıkarılan diğer yasalara uygun hareket ettiğine ve Kıbrıs'taki askeri kuvvetlere ilişkin bir anlaşmaya yönelik esaslı bir ilerleme kaydedildiğine karar verene ve bunu belgeleyene kadar, Türkiye hükümetine yapılan tüm askeri yardımın, nakit, krediyle ya da diğer yollardan yapılan savunma malzemelerinin ve hizmetlerinin satışının, içerdikleri teknik bilgiler de dahil olmak üzere silahların, cephanelerin ve savaş gereçlerinin nakline ilişkin ruhsatların askıya alındığı(...)" (Oran, 2009: 706).

Bu ambargoyla birlikte ABD üretimi silah sistemleri ve yedek parçalarının doğrudan veya NATO ülkeleri üzerinden dolaylı olarak Türkiye'ye ihracının önüne geçilmiştir. Türkiye tarafından maliyeti karşılanan fakat henüz teslimatı gerçekleştirilmeyen silahlar da bu ambargoya dahildir. Böylece Türk ordusunda altı milyar dolarlık bir donanımına sahip Amerikan silahları, yedek parça temin edilemeyecek duruma gelmiştir (Demirci, 2019). Yani ABD, 5 Şubat 1975'te Türkiye'ye yönelik silah satışını durdurmuş, Türkiye tarafından parası ödenen silahlar temin edilememiş ve yine Türkiye'ye verilecek olan 200 milyon dolar değerindeki yardım da askıya alınmıştır (Oran, 2009: 706). Ancak Türkiye, Amerika'nın bu hamlesine 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğunu ilan ederek, 25 Temmuz 1975'te Türkiye-ABD Savunma İşbirliği Anlaşması (OSIA)'nı yürürlükten kaldırarak, Türkiye'deki bütün ABD üs ve tesislerini Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin kontrolü ve denetimi altına alarak karşılık vermiştir (Oran, 2009: 707). Ayrıca Başkan Ford'un 10 Nisan 1975 tarihli konuşması, bütün dünya önünde Kongre'ye eleştirilerini göstermiştir. Türkiye'yi önemli bir müttefik olarak gördüğünü ve bu ambargo kararının Kongre'ye ait olduğunu belirtmiştir. Parası ödenen silahların temin edilemediğini

de kabul eden Ford, Kongre'nin bu kararının, Amerika'nın müzakereleri teşvik yeteneğini zayıflattığını ve Türkiye ile ilişkilerin “karşılıklı çıkar” içerdiğini belirtmiştir. Ford'un açıklamalarına göre Türkiye, Sovyetler Birliği'ne coğrafi olarak yakın ve önemli bir NATO müttefikidir. Ayrıca Doğu Akdeniz'in güvenliği ve hatta “üsler bakımından” Amerika'nın güvenliği için kritik bir ülke olarak tanımlanmıştır (Ford, 1975). Amerika'nın yasama ve yürütme organları arasındaki bu çatışma, Türkiye'nin ambargoya yönelik verdiği tepkileri hız kazandıran bir etken olmuştur. Şayet Amerikan hükümeti ile Kongre arasında bir uyum olsaydı, Türkiye'nin manevra alanı daha dar olabilirdi.

Ambargo döneminde Türkiye, özellikle yedek parça konusunda önemli problemler yaşamıştır. Örneğin uçakların yalnızca 10 cent değerinde bir parçasının eksikliği sonucunda aktif olarak kullanılamamış ve böylece 400 uçağın yarısı uçamaz hale gelmiştir. Uçak lastiklerinin her üç veya dört uçuşta bir değişme gerekliliği, parçaların temin edilememesinin olumsuz etkisini daha hızlı hissettirmiştir. Bu durum, Amerikan ambargosunun etkisini gösteren önemli bir örnektir. Normal şartlarda Amerika'dan 20 dolara alınan bir yedek parça, kara borsadan 600 dolara alınmaya başlamıştır. Bu durum, savunma sanayisindeki eksiklik giderilse bile, bu eksikliğin maliyetinin diğer ekonomik kalemlere yansımaya neden olmuştur (Şenel, 2009: 249). Kıbrıs Barış Harekatı'nda yakıt sorunu da yaşayan Türk ordusu, hareket boyunca bütün kaynaklarını dikkatli bir şekilde kullanmıştır. Bu durum, Türk ordusunun manevra kabiliyetini kısıtlamıştır. Yakıt, silah ve yedek parça konusunda Libya'dan yardım alan Türkiye, hiçbir NATO ülkesinden aynı desteği alamamıştır. Harekat sırasında her askerin belirli sayıda ve az miktarda mermisi olduğunu belirten subayların bir kısmı, asıl sıkıntıların hareket sonrasında hissedildiğini belirtmiştir (Şenel, 2009: 249-250).

Amerikan ambargosuyla birlikte yaşanan bu problemler, Türkiye'yi; silah ithalatı yapabilmek adına yeni ticari aktörler aramaya itmiştir. O dönemde Libya'dan uçak yakıtı ve lastikleri, Batı Almanya'dan tank, Sovyet Rusya'dan hafif silah, mühimmat ve helikopter, İsrail'den modern silah teçhizatı, İtalya'dan 18 adet F104S alınmıştır. Ayrıca Fransa ve İngiltere'nin de hava kuvvetleri ve deniz kuvvetlerini ilgilendiren araç satış teklifleri de olmuştur. Kanada hükümeti de, Türkiye'ye telsiz, askeri malzeme, yedek parça ve helikopter satabileceğini beyan etmiştir. Batı Almanya, Türkiye'de denizaltı yapımı için çalışmalarına başlamış ve Hollanda ile Belçika'dan da bazı savaş mühimmatlarının alınması için anlaşmalar hazırlanmıştır (Şenel, 2009: 251-253). Buradan anlaşıldığı üzere Türkiye, silah ambargosu sonrasında NATO üyesi olan ve olmayan birçok ülkeyle savunma sanayisi konusunda ticaret yapma fırsatı elde etmiştir. Ancak bu durum, karşılıklı bir çıkar ilişkisine dayanmaktadır. Amerikan ambargosuna maruz kalan bir Türkiye, savunma sanayisi ihracatında gelişmek isteyen ülkeler için potansiyel bir müşteri haline gelmiştir. Türkiye'nin savunma sanayi

alanındaki ihtiyacı, ihracatçı ülkelerin, mevcut ürünleri Türkiye'ye daha yüksek fiyattan satmalarına sebep olmuştur. Ayrıca ürünlerin kalitesi bakımından da düşüş yaşanmıştır. Örneğin Batı Almanya ile imzalanan askeri yardım anlaşmasına göre, Türkiye'nin Batı Almanya'dan alacağı silahlar, Batı Almanya silahlı kuvvetlerinin kadro dışı bıraktığı malzemelerden oluşuyordu (Şenel, 2009: 253). Bu da Türkiye'yi, her ne kadar ticari aktörler bulsa da, maliyetlerin yükselmesi bakımından iç üretime teşvik etmiştir. Amerika ise, Kıbrıs Barış Harekatı'nı engelleyememiş ve Türkiye'nin başka ortaklar bulmasının önüne geçememiştir. Ancak bu durum, Türkiye'nin birçok sıkıntı yaşadığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu sıkıntılar önce harp alanında, ardından finansal alanda yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Böylece Türkiye, *self-help*'in önemini *sopa* ile kavramış ve savunma sanayisinde üretim atılımlarının altyapısını yoğun olarak bu dönemde oluşturmaya başlamıştır.⁷

Türkiye'ye uygulanan Amerikan ambargosu, Türkiye'nin modern savunma sanayi oluşturmaya yönelik politikalarının temelini oluşturmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB), 1974 Kıbrıs bunalımı ile birlikte Türkiye'nin müttefik ülkelerden temin ettiği savunma teçhizatını kullanma konusunda yaşadığı bir sıkıntının ürünüdür. Bu bunalımla birlikte Türkiye, savunma sanayii konusunda diğer ülkelere bağımlı olmanın ulusal çıkarlarını ne denli tehlikeye attığını deneyimlemiştir. SSB'nin açıklamalarına göre yerli ve modern savunma sanayinin temelleri, bu dönemle birlikte atılmıştır. Bu politikanın somut örnekleri ise, Almanya'dan alınan lisanslarla birlikte üretilen G-3 ve MG-3 tüfekleridir. Amerikan silah ambargosuna karşı verilen *ulusal tepkinin* bir sonucu olarak kurulan Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları'nca yürütülen çalışmalarla birlikte direkt olarak devlet sermayesine dayanan atılımlar yapılmıştır. ASELSAN, HAVELSAN, ASPİLSAN gibi firmalar, bu ambargonun ardından ortaya çıkan *ulusal tepkinin* somut örnekleridir (SSB, 2021a). Kuruluş felsefesi ulusal savunma sanayiini geliştirmek olan ve devamlı bu alanda yatırım yapan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) da, Türkiye'nin maruz kaldığı bu silah ambargosunu, ulusal savunma sanayiinde bir dönüm noktası olarak görmektedir. Silah ambargosunun ardından Türk kamuoyunda ortaya çıkan *büyük coşku*, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na önemli derecede bağış yapılmasını sağlayarak Türk savunma sanayiinde dışa bağımlılığı azaltmak konusunda önemli bir rol oynamıştır (TSKGV, 2022).

7 1975-78 ambargosundan önce Türk Savunma Sanayii, Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve II. Dünya Savaşı'yla birlikte iç üretimde önemli bir gelişim göstermemiştir. Zira NATO bünyesindeki ülkelere hibe edilen savunma teçhizatları ve II. Dünya Savaşı'yla birlikte artan dış yardımlar, yerli üretimin yavaşlamasına neden olmuştur (SSB, 2022).

Amerika'nın bu hamlesi, Türk toplumunda bir *esprit de corps* etkisi yaratmıştır. Zira yerli üretime yönelik büyük bir kenetlenme gerçekleşmiştir. Türk esnafı yardım komiteleri oluşturmuş, Türk Hava Kuvvetleri ve Türk Donanma Vakfı'na bağışlar yapılmış ve bağış yapanlar her gün gazetelerde yayımlanmıştır. Ülkedeki işçiler, bir günlük yevmiyelerini Türk ordusunun güçlenmesi adına bağışlamışlardır. “Kendi Uçağını Kendin Yap” gibi sloganlarla desteklenen kampanyanın mali açıdan etkisi mütevazı olsa da, dönemin askeri personel ve mühendislerin açıklamalarına göre, savunma sanayisi açısından ulusal bilincin ve özgüvenin oluşması açısından önemli etkileri olmuştur. Devlet ve halk desteğinin⁸ ardından aşağıda belirtilecek olan firmalar kurulmaya başlanmıştır (Şenel, 2009: 260-261).

- ASELSAN: 1975'te TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)'nin haberleşme alanındaki eksikliklerini⁹ gidermek amacıyla kurulmuştur (Aselsan, 2021).
- HAVELSAN: 1982'de savunma, simülasyon, bilişim, yazılım ve siber güvenlik alanlarında teknoloji üretmek amacıyla kurulmuştur (Havelsan, 2021).
- ASPİLSAN: 1981'de TSK'nin yakıt ve enerji ihtiyacını (güneş pili, yenilenebilir enerji, enerji depolama sistemleri, uçak akü ve hücreleri vb.) karşılamak adına kurulmuştur (Aspilsan, 2020).
- ROKETSAN: 1988'de TSK'nin roket ve füze ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuştur (Roketsan, 2021).

Bunun dışında ambargonun uygulanmaya başlandığı tarihten 1983'e kadar geçen sürede HEMA Dışli Sanayii ve Ticaret A.Ş., Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş., İşbir Elektrik Sanayi A.Ş., ASMAŞ ve Yüksek Teknoloji A.Ş gibi firmalar da savunma sanayi konusunda yerli üretime yönelik atılan adımlarda rol oynamış olan kuruluşlardır. Ancak yine de bütün bu kuruluşlar, TSK'nin biriken savunma sanayi açığını kapatmaya tek başına yetemediği için, 1985 yılında 3238 sayılı Kanun'la Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde “Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SaGeB) kurulmuştur. Bu kuruluş, 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı'na

8 Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları, henüz 1975'te toplam olarak yaklaşık 3 milyar Türk Lirası maddi varlığa ulaşmıştı (SSB, 2021a; Şenel, 2009: 263-264).

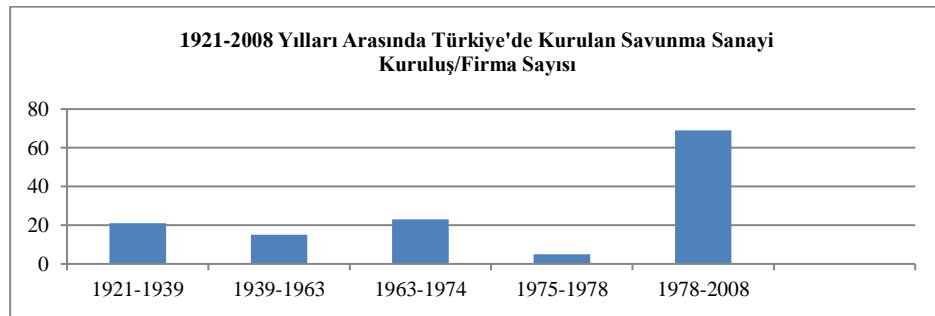
9 Kıbrıs Barış Harekatı'nda yer almış subaylarla yapılan röportajlara göre, Türk kuvvetleri arasındaki iletişimi sağlayan cihazlar konusunda önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durum, ASELSAN'ın kuruluşuna temel oluşturmuştur (Şenel, 2009: 249-250).

bağlanacak ve 2018’de 703 sayılı “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılacaktır (SSB, 2021b). Nitekim CAATSA yaptırımlarına maruz kalacak bu kuruluşun amaçları ve görevleri, CAATSA’nın neden SSB’ye uygulandığını açıklar mahiyette olacaktır.

Sonuç olarak 1975 ambargosu, Türkiye’de yerli savunma sanayi şuurunu yaratmış olan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu ambargoyla birlikte savunma sanayinde milli bir bilinç oluşmuş ve güvenlik alanında dışarıya bağımlılığın tehlikeleri gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye bu ambargoyla birlikte, milli bir savunma sanayi bilincine erişmek için Soğuk Savaş’ın bitişini beklemek zorunda kalmamıştır (Şenel, 2009: 265-269). Dolayısıyla bu ambargo sihirli bir değnek olmasa da, erken bir atılımın başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Zira bu şekilde bir farkındalık oluşmuş ve Türk savunma sanayisinin eksik noktaları tespit edilmiş ve bu yolda atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Meseleye Washington perspektifinden bakarsak, Amerika’nın amaçlarına ulaşamadığı ve üç yıl sonra, 26 Eylül 1978’de, ambargoyu kaldırdığı görülmektedir. Ancak Amerika’nın ambargoyu kaldırma nedenleri arasında İran İslam Devrimi ve Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgali de bulunuyordu (Acar, 2017). Zira ABD’nin Orta Doğu’daki önemli bir müttefiki (İran) adeta bir düşmana dönüşüyor ve asıl “şeytan” Rusya da Afganistan’a giriyordu (Tanner, 2005: 315-320). Bu durum Washington’ın Türkiye’ye bakışını değiştirmiştir. Hufbauer, Schott, Elliott, Oegg tarafından yapılan analize göre, ABD yaptırımı “başarısız” olmuştur. (Hufbauer vd., 2007: 120).

Türkiye’de ambargonun etkisini kuruluşlar üzerinden görebilmek amacıyla 1921’den 2008 yılına kadar savunma sanayi kuruluşlarının değişimi incelenebilir.

Şekil 2: 1921-2008 Yılları Arasında Türkiye’de Kurulan Savunma Sanayi Kuruluş/Firma Sayısı (Şenel, 2009)

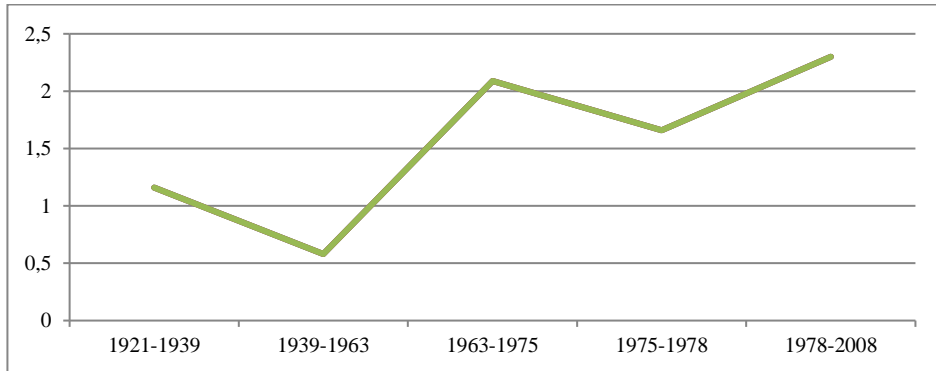

Şekilde görüldüğü üzere en fazla artış ambargonun uygulandığı tarihten (1975-1978) sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Ancak dönemler arasında yıl farkı olduğu için, her dönem için bir yıla kaç firmanın düştüğü hesaplanmalıdır. Bu şekilde, yukarıda gösterilen dönemlerde bir yılda kaç firma açıldığı orantısal olarak gösterilecektir:

Tablo 2: Dönemlere Göre Türkiye’de Bir Yıl Başına Düşen, Kurulan Savunma Sanayi Firmalarının Sayısı (Şenel, 2009)

Dönemler	Yıl Başına Düşen Firma Sayısı
1921-1939	1.16
1939-1963	0.58
1963-1974	2.09
1975-1978	1.66
1978-2008	2.3

Şekil 3: Dönemlere Göre Türkiye’de Bir Yıl Başına Düşen, Kurulan Savunma Sanayi Firmalarının Sayısının Değişimi

Görüldüğü üzere ambargo sonrası dönemdeki gelişim, yıllara göre düşen firma sayısı da göz önünde bulundurulduğunda rahatça görülmektedir. Bu durumun teknolojik gelişim ve küreselleşmenin bir sonucu olarak yorumlanması da olasıdır. Ancak tabloya bakıldığında yıllara göre aritmetik bir yükselişten söz edilememektedir. Bu nedenle ambargo döneminin, milli bir savunma sanayi

bilincinin oluşmasında¹⁰ önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Ambargo döneminde yaşanan zorluklar, Türkiye'nin eksikliklerini görmesini sağlamış ve yerli üretime yönelik önemli atılımlar gerçekleşmiştir.

10 1978 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in BBC röportajı da, Türkiye'nin bu konudaki bilincini anlamak açısından önemlidir. Ecevit'e, üslerin kullanımını askıya alma durumunun devam edip etmeyeceği sorulduğunda, "*Ambargo kalkmazsa açık ki bu yapılamaz.*" cevabını vermiştir. Bu cevap, Türkiye'nin ambargonun 3. yılındaki kararlılığını açıklar niteliktedir. Ayrıca röportajı gerçekleştiren muhabirin Ecevit ile aşağıdaki diyalogu dikkat çekicidir:

Muhabir: "Gördüğüm kadarıyla Türkiye'de yeni savunma konsepti diye bir tabir kullanılıyor. Bu ne anlama geliyor?"

Ecevit: "Müttefikimiz olmayan komşularımızın Türkiye'ye yaklaşımı son yıllarda olumlu bir şekilde değişti. Bölgedeki tek NATO müttefikimizin yaklaşımı ise olumsuz anlamda değişti. Bunu hesaba katmamız gerekiyor. Askeri teknolojiye ilişkin değişiklikleri hesaba katmamız gerekiyor. Yumuşamayla ilgili gerçeklikleri hesaba katmamız gerekiyor. Ayrıca şöyle bir gerçek var ki Türkiye, müttefikleri tarafından büyük oranda yalnız bırakıldı. Bunların hepsinin hesaba katılması gerekiyor. Yeni savunma konsepti Türkiye'yi kendine daha fazla yeten hale getirmeyi hedefliyor."

Muhabir: "Kendine yeten derken ne demek istiyorsunuz? Komünist dünyadan daha fazla silah alacağınız anlamına da mı geliyor?"

Ecevit: "Askeri teçhizatımızı nereden alacağımızla ilgili olası kaynakları şu anda anlatmak durumunda değilim. Bu, yeni savunma konseptimizi formüle etmeyi hedefleyen, yürütmekte olduğumuz çalışmaların sonucu olarak ortaya çıkacak. Ancak askeri teçhizatlarımızla ilgili, sadece bir kaynağa çok fazla bağlı olma durumundan uzaklaşmak istiyoruz."

Muhabir: "Sayın Başbakan, dünyada daha tarafsız bir yere gittiğinizi mi belirtiyorsunuz yoksa Yunanların öne sürdüğü üzere bir tür şantaj mı yapıyorsunuz?"

Ecevit: "Gördüğümüz gibi sadakat eksikliği NATO'dan geliyor gibi görünüyor; NATO müttefiklerimizden, eğer Kongre'nin negatif yaklaşımı sürerse özellikle de ABD'den... Kendimizi değişen gerçekliklere ve durumlara uyarlamak zorundayız. Savunma anlaşmalarımızın askıya alınmış olarak kalmasına ve deniz aşırı bir ülkenin kongresinin insafına bağlı halde durmasına gücümüz yetmez. Başımızın çaresine bakmak zorundayız" (BBC, 2018).

Ecevit'in açıklamalarından anlaşılacağı üzere, ambargonun Türkiye üzerinde bıraktığı en önemli etkilerden birisi *self-help*'e odaklanmanın önemi olmuştur. Türkiye ambargodan önemli hasarlarla birlikte önemli dersler de almıştır. "Yeni savunma konsepti" olarak adlandırılan bu yaklaşım, yerli üretime ve tedarikçi çeşitliliğine odaklanmayı içermiştir.

3. CAATSA Yaptırımları ve Olası Etkileri

CAATSA yaptırımlarının olası etkilerinin incelenmesi, Türkiye'nin 1975-78 dönemindeki ve 2020 yılındaki ekonomisinin incelenmesini gerektirmektedir. 1975-78 yıllarında maruz kaldığı silah ambargosu döneminde Türkiye ekonomisi, önceki yıllara göre önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Enflasyon ve dış ticaret açığı oranları bakımından gözle görülür bir artış yaşayan Türkiye'nin o dönemdeki ihracatı 8,39 kat artmış olmasına rağmen ithalatı 15,59 kat artış göstermiştir. İthalattaki bu artışın en büyük kalemlerinden biri de savunma amaçlı alıma verilen ağırlıktır. Bu artışın keskinliği, 1970 yılı ile 1975 yılı arasındaki ithalat rakamları farkına bakılarak anlaşılabilir. 1970'te 947,6 milyon \$'lık ithalat, 1975 yılında 4,738 milyar \$'a yükselmiştir. Bu yükselişin temel sebeplerinden biri, Amerika'dan alınan savunma teçhizatlarının, kara borsadan yüksek fiyatlarla farklı aktörlerden satın alınmasıdır (Oran, 2009: 660-664). 2020 yılında ise Türkiye ekonomisi, 1975 yılında olduğu gibi önemli zorluklarla karşılaşmıştır. 2020'de bir önceki yıla göre dış ticaret açığında %69,1'lik bir artış yaşayan Türkiye'nin ihracatı 169,5 milyar \$ iken, ithalatı 219,4 milyar \$'ı görmüştür. Bu rakamlarla Türkiye'nin 2020 yılındaki ihracatı önceki yıla göre %6,3 gerilerken, ithalatı %4,3'lük bir artış göstermiştir (Bloomberg, 2021). Bu sonuçlar, Türkiye'nin her iki dönemde de ekonomik zorluklar yaşadığını göstermektedir.

CAATSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act / Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası), 2017'de yabancı güçlerin Amerikan hükümetine karşı algılanan tehditlerine karşı koymak amacıyla yürürlüğe giren ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararına dayanmayan bir Amerikan yasasıdır. CAATSA temel olarak İran, Rusya ve Kuzey Kore'yi hedef almakla birlikte (Assent, 2021), 231. ve 232. maddeleriyle, Türkiye gibi üçüncü ülkeleri ve bazı şirketleri de hedef alabilir. 231. madde, Rusya'nın savunma ve istihbarat sektörleriyle bilerek önemli bir işlem yapan kişi ve kurumlara, 235. maddede yer alan 12 yaptırımdan en az beş tanesinin uygulanmasını öngörmektedir. 232. madde ise, Rusya'nın enerji boru hatlarıyla işbirliği (yatırım, teknoloji desteği, enformasyon desteği, kira, satış vb.) içerisinde olanlara yönelik yaptırımları içermektedir. 231. madde, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımına yöneliktir (Acar, 2020). ABD, 14 Aralık 2020 tarihinde, Türkiye'nin birincil savunma tedarik kuruluşu olan SSB'ye karşı,¹¹ Rusya'dan Hava Savunma Sistemi (HSS) olan S-400 alması nedeniyle CAATSA yaptırımlarını uygulama kararı almıştır (Wall vd., 2020).

11 Bu kararın SSB'ye yönelik alınmış olma nedeni, S-400 anlaşmalarının SSB üzerinden yapılmış olmasıdır. Zira CAATSA'nın 231. maddesi, Rusya'nın savunma ve istihbarat sektörleriyle bilerek önemli bir işlem yapan *kişi ve kurumlara* yaptırım uygulanmasını içermektedir.

SSB'nin amacı, “*modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunu sağlamak*”tır. Görev ve yetkileri ise; savunma sanayi ihtiyaçlarını organize etmek, imalat, ithalat ve ihracatı planlayıp koordine etmek, finansman modellerini belirlemek, savunma sanayinin ihtiyaçlarını tespit etmek ve Cumhurbaşkanlığı tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmek şeklinde özetlenebilir¹² (SSB, 2021b). CAATSA'nın 235. maddesinde belirtilen yaptırımlardan SSB'ye uygulanma kararı alınan yaptırımlar aşağıda belirtilmiştir.¹³

- 1) “Amerikan EXIM Bank yardımlarından mahrumiyet” (Garanti, sigorta, kredi, uzatma, vb.)
- 2) “İhracat yasakları” (Herhangi bir mal ve teknoloji için yeniden ihracat dahil olmak üzere genel ve özel lisans ve izinlerin verilmemesi)
- 3) “Amerikan finans kuruluşlarına erişim yasağı” (Yıllık toplam 10 m. USD üzeri kredi ve diğer finans hizmetleri)
- 4) “Uluslararası finans kuruluşlarına erişim sınırlaması” (Amerikalı üye ve yöneticiler bu işlemleri veto/bloke etmekle yükümlüdür)

SSB yöneticileri olan İsmail Demir, Faruk Yiğit, Serhat Gençoğlu ve Mustafa Alper Deniz içinse 9 ve 11 numaralı yaptırımlar seçilmiştir. 9 numaralı yaptırım “varlık dondurma”, 11 numaralı yaptırım ise, “yönetici ve görevlilere vize yasağı, sınır dışı edilme vb.” cezaları içermektedir (Acar, 2020). CAATSA'nın 231. maddesini esas alarak başlatılan yaptırımlar, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımı nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Buna göre Türkiye'nin S-400 alımı, Pompeo'nun da açıklamalarına göre; “*Amerikan ordusunun teknoloji ve personelini tehlikeye atacağı, Rusya'nın savunma sektörüne ek fon sağlayacağı ve Rusya'nın TSK ve savunma sanayine erişim sağlayacağı*” nedenleriyle yaptırıma temel oluşturmaktadır. (Sputnik Türkiye, 2020). Her ne kadar TSK açık hedef olarak gösterilmiyor olsa bile, TSK'nin ana tedarikçisini hedef alan bu yaptırım kararı (Acar, 2020) yine ABD Kongresi'nin baskıları sonucunda alınmıştır (Wall vd., 2020).

Washington söylemleri göz önüne alındığında, bu yaptırımların amacı, TSK'yi zayıflatmak değil Rusya'nın güçlenmesini önlemektir. Tablo 1.'deki amaçlar, CAATSA yaptırımlarına uyarlandığında, karşımıza Tablo 3. çıkmaktadır:

12 SSB'nin görev ve yetkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=39&LangID=1>.

13 Toplamda söz konusu 12 yaptırım ve içerikleri için bkz. <https://www.state.gov/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act-of-2017/sections-231-and-235/>

Tablo 3: Ambargonun Amaçlarının CAATSA Yaptırımları Versiyonu.

Ambargonun Amaçları	Türkiye'ye Karşı Uygulanma Kararı Alınan CAATSA Versiyonu
Hedefin Davranışını Değiştirmek	S-400 HSS'nin Türkiye'den çıkarılması
Hedefi Zayıflatmak	Rus savunma sanayinin zayıflatılması (Bu uğurda Türk savunma sanayinin de zayıflamasının göze alınması)
Hedefi Cezalandırmak	Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmış olması (Bu durum CAATSA yaptırımlarından önce gerçekleşmiştir. Ancak meselenin yine S-400 olması nedeniyle bu tabloya eklenmiştir.)
Mesaj Vermek	SSB'ye uygulanma kararı alınan bu yaptırımlar, NATO müttefiki dahi olsa Amerika'nın hasımlarını güçlendirecek hamleler yapan aktörlere karşı <i>sopa</i> seçeneğinin kullanılmaktan çekinilmeyeceğinin mesajını vermektedir.

CAATSA yaptırımları SSB'yi hedef almaktadır. SSB, TSK'nin tedarik ajansıdır. Yani SSB; TSK ve güvenlik kurumlarına sistem, araç-gereç ve platform tedarik etmektedir. Bu tedarik ise, ihracat lisanslarının alınmasını gerektirmektedir. Ancak CAATSA, Amerikan firmalarının SSB'ye ihracat yapmasına yasak getirmektedir. Amerikan firmalarına getirilen bu yasakla birlikte Türkiye'nin yürüteceği projeler sekteye uğrayacaktır. Zira Amerikan ürünlerinin tedarikçisi ve anlaşmalarda yer alan aktör SSB'dir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanlığı, bir takım ihtiyaçları doğrultusunda bir proje başlatma kararı alıyor. Projenin kapsamına göre bir Türk firması Hava Kuvvetleri Komutanlığı için bir uçak üretecek. Ancak bu uçağın üretilmesi için Amerikan yapımı bazı cihaz veya parçalara ihtiyaç duyuluyor. Bu cihaz veya parçaların ihracat lisansına göre son kullanıcı SSB'dir. Dolayısıyla CAATSA ile birlikte SSB'nin bu parçaları yeniden ihraç etmesine veya bu ürünlere özel lisans verilmesine izin verilmediği için projeler ilerleyemeyecektir. Amerika'nın savunma sanayi konusunda ileri teknolojilere sahip olduğu göz önüne alındığında, Amerikan ürünlerinin alternatifini veya eşdeğerini bulmak oldukça zordur. Nitekim bulunsa dahi, sözü edilen projelere uyarlanması, SSB yerine farklı bir kanaldan tedarik sağlama konusunda olduğu gibi zahmetli ve zaman alıcı olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin savunma alanındaki gelişimi, CAATSA yaptırımlarıyla birlikte sekteye uğrayabileceği gibi, bu durum Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki ihracatına da yansiyabilir. Zira Türkiye'nin savunma sanayi alanında ihraç etmek istediği bir ürünün parçasının Amerikan yapımı olması, CAATSA yaptırımlarıyla birlikte o ürünün ihracat

lisansı engeli nedeniyle satılamamasına neden olabilir. Örneğin Türkiye'nin Pakistan'a satmak üzere anlaştığı 30 ATAK helikopterin motoru ABD yapımıdır. Bu nedenle sözü edilen ihracatın gerçekleşmesi için ABD Savunma Bakanlığı'ndan ihracat lisansı alınması gerekmektedir. CAATSA, bu sürecin önünde önemli bir engeldir. Üstelik ne zaman sonlanacağını belirsiz olması, Türkiye'nin savunma sanayi alanında diğer ülkelerle olan ilişkisini de etkileyebilir. Bu, Tablo 3.'deki *mesaj vermek* amacının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bağlıdır. Atlantik'in ötesindeki süper güç ile ilişkisini bozmak istemeyen ülkeler, Türkiye ile savunma sanayi alanındaki ticari ilişkileri konusunda çekingen davranabilir. Dolayısıyla, özellikle kısa vadede olmak üzere, CAATSA yaptırımlarının Türk savunma sanayisinin gelişimine ve ihracat faaliyetlerine yönelik, yoğun bir olumsuz etki yaratması muhtemel görünmektedir (BBC, 2020a).

CAATSA yaptırımları, Türkiye'ye, 1975 yılında yine Amerika tarafından uygulanan silah ambargosunu hatırlatmaktadır. Bu hamlelerin etkileri ile etkililikleri farklı noktalardır. 1975'teki ambargo Türkiye'de derin etkiler bırakmıştır. Türkiye savunma sanayisinde yerli üretimin önemini ortaya çıkaran bu ambargonun ardından Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın ve birçok yerli firmanın temellerini atmış ve Türk halkında da savunma sanayi konusunda milli bir bilinç oluşmuştur. CAATSA yaptırımlarının nasıl bir sonuç vereceğine yönelik tahmin için ise, belirli referans noktaları belirlenecektir:

1. İlk olarak CAATSA yaptırımlarının uygulanma kararı alındığı dönem ile 1975'in konjonktürü birbirinden farklıdır. Öncelikle Soğuk Savaş döneminde NATO üyesi bir ülkenin komünizm tehdidi yaşadığı bir zamanda Amerikan ambargosuna maruz kalması, Türkiye'de derin bir etki bırakmıştır. Nitekim Kaplan'ın (1957) sistem teorisinin de öngördüğü gibi, çift kutuplu sistem, ittifakların da istikrarlı ve uzun dönemli olduğu bir sistemdir. Dolayısıyla Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde "önemli bir NATO müttefiki" olarak silah ambargosuna maruz bırakılması, Türkiye'de adeta bir şok etkisi yaratmıştır. Bu durum, devlet ve halkın ortak bir bilince erişip savunma sanayi alanında kolektif bir biçimde millileşme adımları atmasına neden olmuştur. Ancak CAATSA yaptırımları, Türk-Amerikan ilişkilerinin halihazırda gergin olduğu bir dönemde¹⁴ gündeme gelmiştir. Bu gerginlik döneminde, her ne kadar CAATSA yaptırımları ilk kez bir

14 Özellikle Suriye İç Savaşı'nın ardından Türkiye'ye göre, ABD'nin Esad rejimini sonlandırmak adına gerekli çabayı göstermeyişi, bölgedeki sorunu IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti)'e indirmesi ve PYD/YPG (Demokratik Birlik Partisi / Halk Koruma Birlikleri)'ye destek vermesi, Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginliğin temel parametreleridir (Aydın, 2020).

NATO üyesi ülkeye uygulanıyor olsa da, Türkiye’de kolektif bir etki bırakmayacaktır. Bununla birlikte Kıbrıs Barış Harekatı, dönemin Türkiye’inde hayati ve meşru görülmekteydi. Ulusun büyük bölümü, Kıbrıs’a yapılacak bir müdahale konusunda uzlaşılı halinde bir görünüm vermiştir. Zira Türkiye için, Kıbrıs Türklerinin yaşadığı ölümler ve gerçekleştirilen haksızlıklar Kıbrıs’a yönelik bir müdahalenin meşruiyetini oluşturmaktaydı. Bu durum, Türkiye’nin haklı bulunacağını düşünmesi ancak ambargoya maruz kalması nedeniyle şok etkisinin dozajını artırmıştır. Buna karşılık S-400 HSS alımları, muhalefet ile iktidarı veya tüm ulusu aynı noktada buluşturmeyen bir süreç olmuştur (BBC, 2022a). Bu durum, Kıbrıs Barış Harekatı kadar milli bir bilinç oluşmamasına neden olmuştur. Dolayısıyla 1975’te uygulanan silah ambargosunun ardından olduğu gibi, TSK adına bağışların toplanması veya halk ile devletin el ele bir mücadele içerisinde olması beklenmemektedir. Kısacası CAATSA yaptırımlarının, bir *esprit de corps* yaratma ihtimali düşük görünmektedir.

2. 1975’teki ambargo ile CAATSA yaptırımları arasındaki diğer fark, uygulanma nedenleri ve hedefleridir. 1975 ambargosunun nedeni, Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekatı’nda ABD’den iç güvenlik ve dış tehdit durumunda kullanılmak üzere aldığı silahları kullanmış olmasıdır. Bu noktada NATO’nun güvenliğini riske atan hayati bir durum söz konusu değildir ve bu ambargoda birincil hedef Türkiye olmuştur. Dolayısıyla yerli üretim konusundaki bilinç, daha şiddetli bir şekilde açığa çıkmıştır. Ancak CAATSA’da asıl hedef, Rusya’dır. CAATSA yaptırımları Türkiye ekonomisini zora sokma potansiyeline sahip olsa bile, bu noktada Amerika’nın amacı Türkiye ekonomisine zarar vermek değildir (BBC, 2020a). Ayrıca CAATSA yaptırımlarının nedeni, Türkiye’nin; Amerikan Kongresi’nin kararı ile Amerikan yapımı Patriot’ları alamaması üzerine S-400 HSS’sini tercih etmek zorunda kalmasıdır.¹⁵ Dolayısıyla halihazırda mevcut olan Amerikan yasasının (CAATSA) öngördüğü bir hamle, Türkiye tarafından sonuçları sürpriz olmayacak şekilde yapılmıştır.¹⁶ Oysa 1975 ambargosu, Türkiye’yi

15 Türkiye’nin Patriot yerine S-400’ü tercih etme nedeni, ABD’nin, Patriot’un teknik özelliklerini Türkiye ile paylaşmayı reddetmesi ve Patriot ile S-400 arasındaki fiyat-performans ilişkisinde Türkiye’ye göre S-400’ün daha makul görünmesidir (Demirci, 2019).

16 Nitekim CAATSA yaptırımlarının yürürlüğe girmesi, S-400’lerin alımı için gerçekleşen anlaşmanın imzalanmasından sonra gerçekleşmiştir. Ancak S-400’ler Türkiye tarafından teslim alınana kadar geçen süreçte yaptırım tehditleri ile karşılaşılmış ve sonuç sürpriz olmamıştır.

hedef alan bir ambargo olarak CAATSA'nın aksine bir sürpriz niteliği taşımaktadır. Bu, yerli üretim bilinci konusunda bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Ülkelerin iç politik kondisyonlarına baktığımızda ise, 1975'teki Kongre baskısına karşı Türkiye'ye ambargo uygulanmasına engel olmaya çalışan bir hükümet bulunmaktaydı. Ancak CAATSA yaptırımlarında Pompeo'nun açıklamaları da göz önüne alındığında, Amerikan hükümetinin Kongre'ye karşı Türkiye'yi savunan bir tavır görünmemektedir.¹⁷ Bu ikililik, Amerikan hükümetinin CAATSA konusunda geri adım atmayacağına yönelik bir gösterge olacağından, yerli üretim adına daha büyük bir teşvik olabilir. Türkiye iç politikasını ele aldığımızda ise, 1975-78 ambargosunun yaşandığı dönemdeki siyasi istikrarsızlık, günümüz Türkiye'sinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türk hükümeti daha uzun vadeli stratejiler izleme/izliyor olma potansiyeline sahip durumdadır. Sonuç olarak iç politik perspektiflerden baktığımızda, CAATSA yaptırımlarının Türkiye'deki yerli üretimi artırmaya yönelik bir etkisi olabilir.
4. Geçmiş enformasyonu ve Türkiye'nin savunma sanayindeki güncel kondisyonunu göz önünde bulundurduğumuzda ise, yerli üretime dair olumlu bir perspektif karşımıza çıkmaktadır. Türkiye savunma sanayisi, büyümekte olan ve teknoloji geliştirme ve transferi konusunda lokomotif bir rol üstlenmeye başlayan bir sektördür (Ünlühisarcıklı, 2020). Bu yükselişinin en önemli dönüm noktalarından birisi ise 1975-78 ambargosudur. Nitekim ambargonun ardından kurulan Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı ve bu vakıf bünyesinde kurulan firmalar (ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN gibi), günümüzde kayda değer başarılar elde etmişler ve Türkiye'ye bu konuda bir özgüven kazandırmışlardır. Örneğin 1975'te kurulan ASELSAN, dünyanın en prestijli savunma sanayi listesi olarak kabul edilen "Defense News Top 100" listesinde 52. sırada yer almaktadır.

17 Her ne kadar Trump, Obama'yı suçlayarak Türkiye'ye hak vermiş gibi görünüyorsa da, Trump'ın Obama'yı suçladığı açıklamaları, Türkiye'nin S-400 HSS'lerini almak zorunda kalması ile ilgilidir (Bianet, 2019). Bu noktada Türkiye'yi savunur bir tavır alıyor gibi görünmektedir ancak ABD'nin de söz konusu konjunktürde zor bir durumda kaldığına dair söylemleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, açıklamalarda Türkiye'ye yönelik uygulanacak olan CAATSA yaptırımları ile ilgili bir açıklama yapılmamaktadır. Bu durum da, 1975-78 döneminde ABD tarafından uygulanan silah ambargosu hakkında üst düzey yetkililerden yapılan açıklamalarla olan farkı açığa çıkarmaktadır.

Bunun yanında HAVELSAN ve ROKETSAN da aynı listede yerlerini almış firmalar olarak 1975-78 ambargo döneminde gelişen yerli üretim bilincinin ürünleridir (Defense News, 2020). ABD'nin geçmiş yıllarda teknik bilgi paylaşımı konusunda Türkiye'ye problemler çıkardığı bir başka konu İHA (İnsansız Hava Aracı) ve SİHA (Silahlı İnsansız Hava Aracı) olmuştur. Ancak günümüzde Türk İHA ve SİHA'ları uluslararası basında geniş yer tutacak ve yine uluslararası arenada birçok müşteri bulacak şekilde gelişmiştir¹⁸ (Özdemir, 2020). Dolayısıyla 1975'te uygulanan ambargonun ardından yerli üretime geçişteki hızlı yükseliş ve son dönemde savunma sanayi alanında Türkiye'nin gelişimi ve uluslararası basında yer bulması, Türkiye'ye bu alanda bir teşvik niteliğindeki noktalar olabilir. Bu durum da, CAATSA yaptırımlarının ardından yerli üretimin önemine ve doğru hamleler yapıldığında başarıya ulaşabileceğine dair bir hatırlatıcı rolü üstlenebilir.

5. Denklem sistemik faktör dahil edildiğinde ise, 1975 ambargosu ile CAATSA yaptırımlarının, yerli üretim konusunda farklı reaksiyonlar göstermesi öngörülmektedir. Soğuk Savaş döneminde uygulanmış bir ambargo olarak, 1975 ambargosunda Türkiye'nin Doğu Bloğu veya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ABD'nin yerini dolduracak bir ticareti söz konusu olmamıştır. Özellikle 1974 yılına kadar küresel siyasi sistemde “çift kutuplaşma” oldukça yüksek seviyelerde seyretmiştir. Sistemin en güçlü devletleri etrafında kümelenme eğilimi ve bu kümeleri değiştirme konusundaki sınırlılık (Rapkin, Thompson ve Christopherson, 1979), Türkiye'nin 1975 ambargosunun ardından yerli üretimini geliştirme konusunda olumlu bir referans noktasıdır. Ancak CAATSA yaptırımlarının gerçekleştirildiği günümüz uluslararası sistemi, alternatif pazarlar üzerinde çift kutuplu sistemdeki gibi bir sınırlayıcılık barındırmamaktadır. Dolayısıyla sistemik açıdan yerli üretim konusunda itici bir faktör olarak karşımıza çıkmamaktadır.
6. Alternatif tedarikçilerin varlığı da, yaptırım uygulanan ülkenin yerli üretimini geliştirmesi bakımından önemli bir değişkendir. Yaptırıma maruz kalan ülke, söz konusu ürünlerin satışını yapacak alternatif tedarikçiler bulabildiği sürece yerli üretimini geliştirme konusunda bir motivasyon kaynağı bulamayabilir. Ancak 1975 ambargosunda Türkiye'nin, ABD'den temin edemediği savunma sanayi ürünlerinin

18 Ermenistan-Azerbaycan (BBC, 2020b) ve Rusya-Ukrayna (BBC, 2022b) arasındaki savaşlarda Türk yapımı bu silahların sahada test edilmesi ve bu savaşlarda oynadığı rol, bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

yerini doldurabilecek seviyede ürünler satabilecek alternatif bir tedarikçi bulamaması, yerli üretim için itici bir güç oluşturmuştur. CAATSA yaptırımlarının uygulandığı günümüzde ise, ABD'nin askeri pazardaki üstünlüğü giderek aşınmaktadır. Çin'in ABD askeri yeteneklerine yaklaşması, Rusya'nın önde gelen savunma sanayi üreticilerinden biri olması veya İsrail gibi savunma sanayi ürünlerinde giderek artan bir ivme yakalayan ülkelerin varlığı, yaptırıma maruz kalan ülkenin alternatif tedarikçiler bulmasını kolaylaştırmaktadır (Özkan, 2008). Bu durum da, yerli üretim için itici bir güç oluşturmamaktadır.

7. Devletlerarası güncel ilişkilere bakıldığında ise, 1974'te Türkiye'nin Yunanistan ile (iki NATO üyesi ülkenin) yaşadığı kriz sonrasında yine bir NATO üyesi olan ABD'nin, sadece Türkiye'ye yönelik bir ambargo uygulamasının önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Zira böyle bir durumun, Ankara cephesinde; olası bir Türkiye-Yunanistan savaşında NATO ve ABD'nin nasıl bir reaksiyon vereceği konusunda önemli endişelere sebebiyet verdiği görülmektedir. Söz konusu endişeler, Türkiye'yi savunma sanayi alanında *self-help* bir anlayışa itmiştir. CAATSA yaptırımlarında da nispeten benzer bir durum söz konusudur. Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarına dair uzlaşmazlık karşısında ABD ve Fransa gibi NATO üyeleri, Yunanistan ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalayarak¹⁹ Türkiye'yi ofansif bir dış politika izlemekle suçlamaktadır. Dolayısıyla günümüzde de aynı güvenlik şemsiyesi altındaki devletlerin Yunanistan yerine Türkiye'ye yönelik negatif tutumları söz konusudur. Söz konusu negatif tutumlar, Türkiye'nin yerli üretim konusundaki gelişimini artıracak faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.
8. Yerli üretimi etkileyebilecek olan bir diğer faktör ise, devletin dış politik pozisyonudur. 1975'te uygulanan ambargo döneminde Türkiye, Soğuk Savaş dinamikleri gereği "temkinli" bir dış politika izlemiştir. O dönemde Batı bloğu içerisinde Sovyetler Birliği ile ortak sınır paylaşan bir ülke olarak Türkiye, NATO içerisinde kanat bir ülke pozisyonunda yer almıştır (Aydın, 1999: 25-26). Soğuk Savaş'ta belirli dönemler hariç "hareketsiz" kalan ve uluslararası sistemi Batı yönlü bir perspektiften okuyan Türkiye, Soğuk Savaş'ın ardından geniş Avrasya bölgesinde hareket imkanı bulmuştur. Tek boyutlu bir dış politikadan çok boyutlu bir dış politikaya doğru ilerleyen Türkiye; Orta Doğu,

19 Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58921152>, <https://tr.euronews.com/2021/10/08/yunanistan-fransa-ile-savunma-anlasmas-n-onaylad-turkiye-tepki-gosterdi>.

Balkanlar ve Kafkasya'nın sıcak üçgeninde bir ülke olarak Soğuk Savaş'ın ardından güvenlik ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek adına silahlanmaya verdiği önemi artırmıştır. Bu bağlamda söz konusu bölgede pro-aktif bir dış politika ile bölgesel liderlik hedefiyle hareket etmiştir (Murinson, 2012). Dolayısıyla söz konusu hedefte, özellikle güvenlik anlamında kendi kendine yeten bir ülke olma gerekliliği; yerli savunma sanayinde gelişimi ve yeterliliği gerektirmektedir. Ancak 1975 ambargosunun uygulandığı Soğuk Savaş dönemindeki Türk Dış Politikası, CAATSA yaptırımlarının uygulandığı günümüz aktifliğinde olmaması nedeniyle, bu referans noktasında yerli savunma sanayi gelişimi bakımından olumsuz değerlendirilmektedir.

9. Bireysel faktörleri dikkate aldığımızda, 1975 ambargosu döneminde Ecevit'in dış politikada inisiyatif alan yerli kalkınmacı ideolojisi, savunma sanayi konusunda önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ecevit, dış politikadaki inisiyatifini yalnızca kendi fikirlerine bağımlı hale getirmemiş ve çok yönlülüğe geçişi tanımlarken ordu, kamuoyu veya siyasi partiler gibi etkenlerin dış politikadaki ağırlıklarının artmasına olanak sağlamıştır. Örneğin yerli savunma sanayinin önemini, direkt olarak birinci ağızdan (ordudan) dinleyerek belirli adımlar atmıştır (Oran, 2009: 80). Nitekim 1978'de geliştirilen "Ulusal Savunma ve Dış Politika" doktrini, silahlanma konusunda dış bağımlılığı azaltmayı hedeflemiştir. Ecevit iktidarındaki bu dönem, yerli savunma sanayi konusunda "düşünsel" bir alt yapının oluşmasını sağlamıştır (Oran, 2009: 674). CAATSA yaptırımlarının uygulandığı günümüzde ise, Türkiye'nin yerli savunma sanayisi basında önemli gelişmelerle gündeme gelse de, Erdoğan iktidarı; pro-aktif dış politikası ve genişleyen güvenlik algısı²⁰ ile birlikte TSK'nın artan ihtiyaçlarının karşılanması adına yerli olanakların kullanılması yanında savunma sanayisinde ihracatın artırılmasını da hedeflemiştir. Bu durum, Erdoğan iktidarının güvenlik algısı nedeniyle savunma sanayi konusunda yerli üretime ağırlık verilse de, bu alandaki ihracattan taviz verilemeyeceğini göstermektedir. Nitekim Katar, Somali gibi ülkelerde askeri üslerin kurulması; Suriye, Irak ve Libya gibi ülkelerde de muharip güç konumlandırılması gibi güncel faktörler göz önüne alındığında (Özaydın ve Pakin Albayrakoğlu, 2021: 30-33), CAATSA yaptırımlarının savunma sanayi alanındaki ihracatları kısıtlayacak bir faktör olup 1975 ambargosunun ardından olduğu gibi keskin bir millileşmeye motivatör olması kolay görünmemektedir.

20 Bkz. Terör örgütlerinin sınır aşan tehdit olarak nitelendirilmesi ve sınır ötesi operasyonların devam edeceğinin vurgulanması (MGK, 2018).

Referans noktaları, yerli üretimi tetikleyebilecek unsurlar göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Bu unsurlar, Türkiye'nin 1975-78 yıllarında maruz kaldığı silah ambargosuna hangi nedenler ve hangi koşullar altında reaksiyon verdiğiye yönelik yapılan okumalar ve analizler sonrasında açığa çıkmıştır. Böylelikle yaptırımların ardından savunma sanayinde yerli üretime yönelik bir artışı belirleyen 10 adet²¹ referans noktası belirlenmiştir. Bu referans noktaları: dönemin konjonktürü (bir şok etkisi yaratıp yaratmaması temelinde), yaptırımın nedenleri ve hedefleri, yaptırımı uygulayan ve yaptırıma maruz kalan ülkelerin iç politik kondisyonları, yaptırıma maruz kalan tarafın geçmiş enformasyonu ile güncel kondisyonu, uluslararası sistemik faktör, alternatif tedarikçilerin varlığı, devletlerarası güncel ilişkiler, dış politik pozisyon ve bireysel faktör/lider yapısıdır. Referans noktaları (+) ve (-) puanlamalarla değerlendirilmiş ve CAATSA yaptırımlarının yerli üretime yönelik potansiyel etkisine dair bir çıkarıma ulaşılmıştır.

Tablo 4: 1975-78 Silah Ambargosu ile CAATSA yaptırımlarının, yerli üretimi etkileyen referans noktalarına göre puanlanması ve CAATSA yaptırımlarının tahmin edilen sonucu.

Ekonomik Yaptırım	Dönemin Konjonktürü	Nedenler ve Hedefler	İç Politik Kondisyonlar		Geçmiş Enformasyonu ve Türk Savunma Sanayinin Güncel Kondisyonu	Uluslararası Sistemik Faktör	Alternatif Tedarikçilerin Varlığı	Devletlerarası Güncel İlişkiler	Dış Politik Pozisyon	Bireysel Faktör /Lider Yapısı	SONUÇ
			ABD: Uyum yok	Türkiye: İstikrarsız							
1975-78 Silah Ambargosu	Beklenmiyordu	Asıl Hedef Türkiye	ABD: Uyum yok	Türkiye: İstikrarsız	Yok / Başarısız	Çift Kutuplu Sistemin Sınırlılığı: Var	Alternatif Tedarikçiler: Yok	Negatif Tutumlar: Mevcut	Temkinli Kanat Ülke	Yerli Kalkınmacı İdeoloji	Milli Bilinç Oluştur: Yerli Üretim Etkin
1975-78 Silah Ambargosu	(+)	(+)	(-)	(-)	(-)	(+)	(+)	(+)	(-)	(+)	(+2)
CAATSA Yaptırımları	Beklenmiyordu	Asıl Hedef Rusya	ABD: Uyum var	Türkiye: İstikrarlı	Var / Başarılı	Çift Kutuplu Sistemin Sınırlılığı: Yok	Alternatif Tedarikçiler: Var	Negatif Tutumlar: Mevcut	Pro-aktif Bölgesel Liderlik	Ticarete Açık Genişleyen Güvenlik Algısı	Milli Bilinç ve Yerli Üretim Etkinliği Kısa Vadede Zor
CAATSA Yaptırımları	(-)	(-)	(+)	(+)	(+)	(-)	(-)	(+)	(+)	(-)	(0)

(-) = Yerli üretim için itici bir referans noktası değil

(+) = Yerli üretim için itici bir referans noktası

21 3. referans noktası (iç politik kondisyonlar) iki ülkenin de iç politik kondisyonunu barındırması nedeniyle Tablo 4.'teki puanlamada iki ayrı puana ayrılmıştır.

Yukarıdaki tabloda belirtilmeyen ancak 1975-78 silah ambargosunda olmayıp CAATSA yaptırımlarında varolan bir değişken daha bulunmaktadır. Bu değişken, ekonomik yaptırımlardan üçüncü taraf ülkelerin etkilenip etkilenmemesi durumudur. Early (2003)'nin çalışmasına göre, üçüncü taraf ülkelerin, ekonomik yaptırıma maruz kalan ülkeye *yardımda* bulunması veya ticari ilişkilerini artırması durumunda ekonomik yaptırımın başarı oranı düşmektedir. Dolayısıyla alternatif tedarikçilerin bulunmasıyla, yaptırıma maruz kalan ülkenin tavrını değiştirmeyeceği öngörülmektedir. Sistemik faktörler ele alındığında, Türkiye'nin savunma alanında ABD yerine ikame edebileceği ihracatçılar bulunmaktadır. Bu ihracatçılar, ABD'nin savunma sanayi alanındaki en büyük rakipleri olan Rusya ve Çin olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu ülkeler, halihazırda CAATSA yaptırımlarının uygulandığı ülkelerdir. Dolayısıyla ABD'nin bu alandaki iki büyük rakibi, üçüncü taraf ülkeler olarak Türkiye için alternatif tedarikçi potansiyelinde olan ülkelerdir. Bu üçüncü taraf ülkelerin tavrı, CAATSA yaptırımlarının uygulandığı süreç içerisinde belli olacaktır. Çin ve Rusya gibi ülkelerin, üçüncü taraf ülkeler olarak Türkiye'ye savunma sanayi alanında alternatif tedarikçi olmaması, Türkiye'yi bu alanda yerli üretime itecek bir faktör olabilir. Ancak günümüzde savunma sanayi alanında ABD için en büyük iki rakip olan bu ülkeler, ABD'den ihraç edilen ürünler konusunda Türkiye'ye alternatif tedarikçi olmak adına uygun adaylardır. ABD ürünlerine muadil ürünler ihraç edebilecek ülkelerin CAATSA yaptırımlarına zaten maruz kalıyor olması ve yaptırım sürecinde üçüncü taraf ülkelerin nasıl bir tavır takınacağına süreç içerisinde belli olacak olması nedeniyle, bu değişken; referans noktalarına dahil edilmemiştir. Ancak 1975-78 dönemindeki ambargoda söz konusu olmayan bu duruma, üçüncü taraf ülkelerin; CAATSA yaptırımlarında da göz ardı edilmesinin etik bir sorun yaratacak olması nedeniyle çalışmada yer verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın vardığı sonuca göre CAATSA yaptırımları, Türkiye savunma sanayisinde bir hatırlatıcı etkisi yaratacak ancak 1975-78 ambargosu kadar derin bir etki oluşturmayacaktır. Bunun nedeni ise CAATSA yaptırımlarının 1975-78 ambargosunda olduğu gibi bir *esprit de corps* ve siyasi bütünleşme yaratmamasıdır. Yerli üretimi etkilemesi bakımından belirtilen referans noktaları; dönemin konjonktürü (bir şok etkisi yaratıp yaratmaması temelinde), yaptırımın nedenleri ve hedefleri, yaptırımı uygulayan ve yaptırıma maruz kalan ülkelerin iç politik kondisyonları, yaptırıma maruz kalan tarafın geçmiş enformasyonu ile güncel kondisyonu, uluslararası sistemik faktör, alternatif tedarikçilerin varlığı, devletlerarası güncel ilişkiler, dış politik pozisyon ve bireysel faktör/lider yapısı olarak belirlenmiştir. Bu çalışma doğrultusunda

1975-78 Silah Ambargosu ile CAATSA yaptırımlarının referans noktaları birbiriyle (tek bir referans noktası haricinde) farklılık göstermektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinin zaten oldukça kötü olduğu bir dönemde yaptırıma maruz kalan Türkiye, herhangi bir şok etkisi yaşamamıştır. Aynı zamanda CAATSA'da asıl hedef Türkiye değil Rusya'dır. 1975-78 Silah Ambargosu'nda ise dönemin konjonktürü açısından Türkiye, ABD'den böyle bir yaptırım beklemediği için bir *esprit de corps* ve siyasi bütünleşme yaşamıştır. Aynı zamanda o ambargoda hedef, direkt olarak Türkiye olmuştur. Diğer referans noktalarına baktığımızda ise, 1975 ambargosunda ABD'de Kongre ile hükümet arasında bir uyumsuzluk bulunurken, Türkiye'de de bir siyasi istikrarsızlık mevcuttu. Bu iki faktör, yerli üretim için olumsuz koşullar olarak belirlenmiştir. CAATSA'da ise durum tam tersidir. Geçmiş enformasyonu ve güncel kondisyon açısından 1975 ambargosu dönemi yaptırıma maruz kalan Türkiye bu anlamda zayıfken, CAATSA yaptırımları döneminde yerli üretim için olumlu bir geçmiş enformasyonuna ve güncel kondisyona sahip bir Türkiye görünmektedir. Uluslararası sistemik faktöre baktığımızda ise 1975 ambargosunda var olan ve çift kutupluluğun getirdiği sınırlılık, CAATSA döneminde görünmemektedir. Bu, CAATSA yaptırımları sonrasındaki dönem için yerli üretim adına olumsuz bir referans noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda alternatif tedarikçilerin yoksunluğu da, 1975 ambargosunun ardındaki dönemde yerli üretim için olumlu bir referans noktasıyken, CAATSA'da alternatif tedarikçilerin varlığı, yerli üretim için olumsuz bir referans noktasıdır. Devletlerarası güncel ilişkileri referans aldığımızda, her iki dönemde de Türkiye'ye yönelik negatif bir tutum olması, bu referans noktasının yerli üretim için pozitif bir etken olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. 1975 ambargosu döneminde temkinli bir kanat ülke olan Türkiye, günümüzde bölgesel liderlik hedeflemiş bir pro-aktif ülke olması nedeniyle, dış politik pozisyon referans alındığında yerli üretim adına pozitif değerlendirilen taraf, CAATSA yaptırımları olmuştur. Lider faktörü referans alındığında ise, Ecevit'in yerli kalkınmacı ideolojisi ve günümüz Türkiye'sinde Erdoğan'ın genişleyen güvenlik algısı ve savunma anlamında ihracata açık, pro-aktif dış politikası; yerli üretim adına 1975 ambargosuna bir puan daha kazandırmıştır. Bütün puanlar hesaba dahil edildiğinde; 1975-78 Silah Ambargosu'nun toplamda 2 (iki) puan ve CAATSA yaptırımlarının toplamda 0 (sıfır) puan aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın öngörüsüne göre, kısa vadede Türk savunma sanayisinin yaşayacağı zorluklar, uzun vadede yerli üretimde bir artış olarak etkisini gösterecektir. Ancak bu etkinin, 1975-78 ambargosunun ardından yaşanmış olan yerli üretim artışı kadar keskin olması beklenmemektedir.

Kaynakça

- Acar, Serdar (2015), *Ekonomik Yaptırımlar* (İstanbul: Vedat Kitapçılık).
- Acar, Serdar (2017), "On Soruda Ekonomik Yaptırımlar", <https://serdaracar.av.tr/yayinlar/171221.pdf> (29.03.2021).
- Acar, Serdar (2020), "CAATSA Yaptırımları: Doğrusu/Yanlışı", <https://serdaracar.av.tr/yayinlar/171221.pdf> (12.05.2021).
- Akkutay, Berat L. (2014), "Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 26 (111): 411-446.
- Alnasrawi, Abbas (2001), "Iraq: Economic Sanctions and Consequences 1990-2000", *Third World Quarterly*, 22 (2): 205-218.
- ASELSAN (2021), "Tarihçe", <https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (10.05.2021).
- Askari, Hossein, John Forrer, Hildy Teegen ve Jiawen Yang (2003), *Economic Sanctions: Examining Their Philosophy and Efficacy* (Wesport, Connecticut: Praeger).
- ASPİLSAN (2021), "Firma Profili", <https://www.aspilsan.com/icerik.asp?id=43> (10.05.2021).
- Assent (2021), "What Is CAATSA?", <https://www.assentcompliance.com/assentu/resources/article/caatsa/> (12.05.2021).
- Avetisyan, Misak ve David Lektzian (2017), *The Effect of Economic Sanctions on Domestic Production and Trade of Sanctioned Goods*. 26. SRA-E Conference 19-21 June 2017.
- Aydın, Mustafa (2020), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Neler Oluyor?", <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/12/21/panorama-soruyor-turkiye-abd-iliskilerinde-neler-oluyor/> (14.05.2021).
- Aydın, Mustafa (1999), "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, 35 (4): 152-186.
- Balaam, David N. ve Bradford Dillman (2018), *Uluslararası Ekonomi Politikası Giriş*, (2. Baskı) (Ankara: Adres Yayınları) (Çev. Nasuh Uslu).
- Baran, Tülay (2018), "Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2): 58-81.
- BBC (2018), "Yıl 1978: Bülent Ecevit Türkiye'nin ABD ve NATO'ya Tepkisini Anlatıyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45051954> (11.05.2021).
- BBC (2020a), "ABD'nin Türkiye'ye CAATSA Yaptırımları: Savunma Sanayisinde Üretim ve İhracat Olumsuz Etkilenebilir", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55341918> (13.05.2021).
- BBC (2020b), "Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların Rolü Ne Oldu, Azerbaycan'a Nasıl Avantaj Sağladı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938> (29.08.2022).
- BBC (2022a), "Kılıçdaroğlu: Cumhurbaşkanlığı'nı İkinci Turda Alırız", <https://www.bbc.com/turkce/articles/c9x30w6jn2zo> (17.11.2022).
- BBC (2022b), "Ukrayna Savaşı'nda İHA'lar Neden Önemli Rol Oynuyor?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg0wedp0jzo> (28.07.2022).
- Bianet (2019), "Department of State: We Warned Them About Ramifications, Trump: Obama is to Blame", <https://m.bianet.org/bianet/world/210547-department-of-state-we-warned-them-about-ramifications-trump-obama-is-to-blame> (28.07.2022).
- Biersteker, Thomas J., Sue E. Eckert ve Marcos Tourinho (2016), *Targeted Sanctions: The Impacts and Effectiveness of United Nations Action* (Cambridge University Press).

- Bloomberg (2021), "Türkiye Dış Ticaretinin 2020 Bilançosu", <https://www.bloomberght.com/turkiye-dis-ticaretin-in-2020-bilancosu-2271969> (17.03.2022).
- Bölme, Selin M. (2012), "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, 9 (34): 51-71.
- Caruso, Raul (2003), "The Impact of International Economic Sanctions on Trade An empirical Analysis", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 9 (2): 1-29.
- CIA (2022), "The World Factbook", <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey/#military-and-security> (21.03.2022).
- Dedeoğlu, Beril. (2018), *Uluslararası Güvenlik ve Strateji* (4. Baskı) (İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları).
- Defense News (2020), "Top 100 for 2020", <https://people.defensenews.com/top-100/> (13.05.2021).
- Demirci, Mehmet C. (2019), "ABD, S-400 İçin Türkiye'ye Ambargo Uygular mı? 1975'teki İlk Ambargo", <https://tr.euronews.com/2019/05/23/abd-s-400-icin-turkiye-ye-ambargo-uygular-mi-1975-teki-ilk-ambargo> (07.05.2021).
- Demirci, Zuhâl (2019), "10 Soruda Türkiye Neden S-400 Alıyor", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408> (13.05.2021).
- Dickins, Amanda (2006), "The Evolution of International Political Economy", *International Affairs*, 82 (3):479-492.
- Drezner, Daniel W. (1999), *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*(Cambridge University Press).
- Drezner, Daniel W. (2003), "The Hidden Hand of Economic Coercion", *International Organization*, 57 (3): 643-659.
- Early, Bryan R. (2009), "Sleeping with Your Friends' Enemies: An Explanation of Sanctions-Busting Trade", *International Studies Quarterly*, 53 (1): 49-71.
- Ford, Gerald R. (1975), "Adress by President Gerald R. Ford Before a Joint Session of the Congress Reporting on United States Foreign Policy", <https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/speeches/750179.asp>(08.05.2021).
- Freedman, Lawrence. (2019), *Strateji: Bir Tarih* (5. Baskı) (İstanbul: Alfa Basım Yayım) (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak ve Teciser Belge).
- FRUS (1973-1976), Vol. XXX; Letter From Acting Secretary of State Rush to Secretary of Defense Schlesinger.
- FRUS (1973-1976), Vol. XXX; Memorandum From A. Denis Clift of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger.
- Galtung, Johan (1967), "On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia", *World Politics*, 19 (3): 378-416.
- Gilpin, Robert. (2020), *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası* (6. Baskı) (Ankara: Kripto Basım Yayım) (Çev. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan ve Gürkan Polat).
- Görener, Aylin Ş., ve Meltem Ş. Ucal (2011), "The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, 12 (3): 357-381.
- HAVELSAN (2021), "Akıllı Teknolojiler Entegre Çözümler", <https://www.havelsan.com.tr/> (10.05.2021).
- Hirschman, Albert O. (1945), *National Power and the Structure of Foreign Trade* (University of California Press).

- Hufbauer, Gary C., Jeffrey J. Schott ve Kimberly Elliott (1990), *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy* (2nd Edition) (Washington D.C.: Institute for International Economics).
- Hufbauer, Gary C., Jeffrey J. Schott, Kimberly Elliott ve Barbara Oegg (2007), *Economic Sanctions Reconsidered* (3rd Edition) (Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics).
- Kane, Thomas M. ve David J. Lonsdale (2016), *Çağdaş Stratejiyi Anlamak* (1. Baskı) (İstanbul: Doruk Yayınları) (Çev. A. Tunçer Büyükonat).
- Kaplan, Marton A. (1957), *System and Process in International Politics* (New York: Wiley and Sons).
- Karaosmanoğlu, Ali (2014), "NATO'nun Dönüşümü ve 21. Yüzyılda Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, 10 (40): 3-38.
- Karataş, İbrahim (2020), "Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production", *Social Sciences Research Journal*, 9 (1): 81-90.
- Korkmaz, Göksel ve Mustafa K. Topçu (2019), "Savunma Alımlarının Ülke Kalkınmasına Etkisi ve Rolü", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (2): 309-327.
- Losman, Donald L. (1970), "Economic Sanctions", *Business & Society*, 11 (1): 14-24.
- Losman, Donald L. (1979), *International Economic Sanctions: The Cases of Cuba, Israel and Rhodesia* (Albuquerque, NM: University of New Mexico Press).
- McLean, Elena V. ve Taehee Whang. (2010), "Friends or Foes? Major Trading Partners and the Success of Economic Sanctions", *International Studies Quarterly*, 54 (2): 427-447.
- MGK (2019), "30 Eylül 2019 Tarihli Toplantı", <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-eyul-2019-tarihli-toplantı> (11.08.2022).
- Murinson, Alexander (2012), "Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century", *Mideast Security and Policy Studies*, 97: 1-23.
- Online Etymology Dictionary (2021), "Embargo(n)", <https://www.etymonline.com/> (28.03.2021).
- Oran, Baskın (2009), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I: 1919-1980) (15. Baskı) (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Özaydın, Muhammed Hakan ve Esra Pakin Albayrakoğlu (2021), "Türkiye'de Değişen Güvenlik Algıları ve Dönüşen Savunma Sanayi", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 12 (1): 18-37.
- Özdemir, Özge (2020), "İHA ve SİHA Üretiminde Türkiye Dünyada Yükselen Bir Güç mü?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54533620> (13.05.2021).
- Özkan, Gökhan (2008), "Unipolar, Bipolar or Multipolar International System? The Defense Industry Factor", *Journal of Management and Economic Research*, 6 (10): 104-123.
- Pape, Robert (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work", *International Security*, 22 (2): 90-136.
- Penrose, Edith (1979), "OPEC's Importance in the World Oil Industry", *International Affairs*, 55 (1): 18-32.
- Rapkin, David P., William R. Thompson ve Jon A. Christopherson (1979), "Bipolarity and Bipolarization in the Cold War Era: Conceptualization, Measurement, and Validation", *Journal of Conflict Resolution*, 23 (2): 261-295.
- ROKETSAN (2021), "Hakkımızda", https://www.roketsan.com.tr/?current_ajax_id=9868¤t_ajax_page_type=page (10.05.2021).

- Sitt, Bernard, Masahiko Asada, Anthony Aust, Mikael Eriksson, Edward Ifft, Nicholas Kyriakopoulos, Jenifer Mackby, Bernard Massinon ve Arend Meerburg (2010), *Sanctions and Weapons of Mass Destruction in International Relations* (Geneva: Geneva Centre for Security Policy).
- Smith, Steve, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (2016), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* (2. Baskı) (Ankara: Röle Akademik Yayıncılık) (Çev. Nasuh Uslu).
- Sputnik Türkiye (2020), "ABD, Türkiye'ye CAATSA Yaptırımlarını Açıkladı", <https://tr.sputniknews.com/abd/202012141043402017-abd-turkiyeye-caatsa-s400-yaptirimlarini-acikladi> (12.05.2021).
- SSB (2021a), "Savunma Sanayimiz", <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>(10.05.2021).
- SSB (2021b), "Hakkımızda", <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=39&LangID=1>(10.05.2021).
- SSB (2022), "Tarihçe", <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> (12.03.2022).
- Şenel, Esra (2009), *1975-1978 Yılları Arasında Türkiye'ye Uygulanan Ambargonun Türk Savunma Sanayine ve Teknoloji Yönetimine Etkisinin Analizi* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Ankara.
- Tanner, Stephen (2005), *Bush'ların Savaşı: Askeri Liderler Olarak Bir Baba ve Oğlun Portresi* (1. Baskı) (Ankara: Elips Kitap) (Çev. Ayşe Doğanç).
- Tierney, Dominic (2005), "Irrelevant or Malevolent? UN Arms Embargoes in Civil Wars", *Review of International Studies*, 31 (4): 645-664.
- TSKGV (2022), "Tarihçe", <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (10.03.2022).
- U.S. Department of State (2021), "Sections 231 and 235", <https://www.state.gov/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act-of-2017/sections-231-and-235/> (12.05.2021).
- Ünlühisarcıklı, Özgür (2020), "S-400'lerin Türkiye'ye Kazandırdığı ve Kaybettirdikleri", <https://www.dw.com/tr/s-400lerin-turkiyeye-kazandirdigi-ve-kaybettirdikleri/a-55948140> (13.05.2021).
- Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi (2014), *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (5. Baskı) (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık) (Çev. Ayşe Özbay Erozan).
- Wall, Christopher R., Nancy A. Fischer, Aaron R. Hutman ve Theblin Oscar (2020), "New U.S. Sanctions Target Turkey's Defense Sector", <https://www.globaltradeandsanctionslaw.com/us-sanctions-target-turkeys-defense-sector> (12.05.2021).